

**Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут філології
Кафедра стилістики та мовної комунікації**

**СТЕРЕОТИПИ ПРО УКРАЇНСЬКУ МОВУ ТА ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ ЇМ У
СУЧАСНИХ МАС-МЕДІА: ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ**

**Кваліфікаційна робота
освітнього рівня «магістр»
студентки II курсу магістратури,
галузь знань 03 Гуманітарні науки,
спеціальність – 035 Філологія / 035.01,
освітня програма «Українська філологія
та західноєвропейська мова»
Анастасії Геннадіївни ГОРОБЦЕВОЇ**

Науковий керівник:
к.філол.н., доц. Ольга П'ЯТЕЦЬКА

«Допущено до захисту»

Протокол засідання

кафедри *стилістики та мовної комунікації*

протокол № ___ від «___» _____ 2024 року

завідувач кафедри _____ (підпис)

д.філол.н., проф. Лариса ШЕВЧЕНКО

КИЇВ
2024

ЗМІСТ

ЗМІСТ	2
АНОТАЦІЯ	3
ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯВИЩА СТЕРЕОТИПІЗАЦІЇ В МАС-МЕДІА	10
1.1. Наукові дефініції понять «стереотип», «стереотипізація»	10
1.2. Стереотипізація як об'єкт міждисциплінарних наукових студій.	15
1.3. Основні механізми формування стереотипів у мас-медійному дискурсі.	21
Висновки до першого розділу	25
РОЗДІЛ 2. УКРАЇНСЬКЕ МОВНЕ ПИТАННЯ ЯК СКЛАДНИК ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ СЬОГОДЕННЯ	27
2.1. Екстралінгвістичні чинники виникнення псевдонаукових теорій і стереотипів про українську мову в інтернет-джерелах.....	27
2.2. Стереотип про українську мову як «діалекту російської».....	33
2.3. Проблема достовірності/недостовірності джерел історії української мови за матеріалами блогів	43
Висновки до другого розділу	48
РОЗДІЛ 3. ВЕРБАЛЬНІ ТА НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ ПОШИРЕННЮ СТЕРЕОТИПІВ ЩОДО УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В МАС- МЕДІА	51
3.1. Жанрові різновиди репрезентації проблеми стереотипів про українську мову в соціальних мережах	51
3.2. Лексико-стилістичний ресурс мас-медіа як інструмент руйнування стереотипів про українську мову.....	59
Висновки до третього розділу	65
ВИСНОВКИ	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	71
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:	75

АНОТАЦІЯ

Актуальність цього дослідження визначена історичним контекстом, у якому протягом тривалого часу українцям нав'язували стереотипи про їхню мову. Зрештою це питання вийшло за межі філологічного дискурсу й дійшло до рівня політичного.

Об'єктом дослідження є жанри медійного дискурсу, у яких поширюються чи аналізуються стереотипи про українську мову.

Предметом є вербальні та невербальні засоби, за допомогою яких поширюються та руйнуються стереотипи про українську мову в мас-медіа.

Метою роботи є аналіз поширених матеріалів в Інтернет-ресурсах із питань походження української мови та її статусу; способів творення стереотипів та протидії їм.

Завданнями є визначити механізми творення стереотипів, деформації наукових знань, засоби протидії їм, оцінити ефективність інформаційних кампаній та запропонувати рекомендації щодо ефективної протидії стереотипам.

З огляду на поставлену мету для роботи було обрано лінгвопрагматичний аналіз. Методами, що застосовувались у дослідженні, були описовий, інтенційний та контекстуально-інтерпретаційний, оскільки, досліджуючи стереотипи, важливо враховувати й екстралінгвістичні чинники. А також метод контент-аналізу.

Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, до кожного з яких подані висновки, загальних висновків, списку використаних джерел та списку джерел ілюстративного матеріалу.

У висновках вказано, що основним механізмом закріплення стереотипів є повтор. Саме в такий спосіб російські пропагандисти поширюють свої наративи. Вони ретранслюють одну «забійну фразу» через різні інформаційні канали,

системно використовуючи при тому експресивно забарвлену лексику та художні засоби. Зловживання такими засобами в медіа також є маніпуляцією. Проте парадокс полягає в тому, що для ефективного спростування стереотипів варто послуговуватись цими ж методами.

Ключові слова: стереотип, стереотипізація, українське мовне питання, інформаційні війни, засоби протидії стереотипам, вербальні та невербальні засоби

SUMMARY

The topicality of this study is determined by the historical context in which stereotypes about the Ukrainian language were imposed on Ukrainians for a long time. In the end, this issue went beyond the philological discourse and reached the political level.

The object my research is the genres of media discourse in which stereotypes about the Ukrainian language are spread or analyzed.

The subject-matter is verbal and non-verbal means by which stereotypes about the Ukrainian language are spread and destroyed in the mass media.

The aim of the work is to analyze materials on the Internet regarding the origin and status of the Ukrainian language; analyze the ways stereotypes are created and countered.

The tasks are to determine the mechanisms of creating stereotypes, the deformation of scientific knowledge, the means of countering them, to evaluate the effectiveness of information campaigns and to propose recommendations for effective countering stereotypes.

Considering the set goal, a linguopragmatic analysis was chosen for the work. The methods used in the research were descriptive, intentional, and contextual-

interpretive, as it is important to consider extralinguistic factors when studying stereotypes. Content analysis was also used as a method.

The thesis consists of the Introduction, the main Body of three chapters each of which contains conclusions, the General Conclusions and the Appendixes.

In the conclusions, it is stated that the main mechanism for consolidating stereotypes is repetition. This is how Russian propagandists spread their narratives. They transmit one "killer phrase" via various information channels, systematically using expressive vocabulary and literary devices. The abuse of such means in the media is also manipulation. However, the paradox lies in the fact that to refute stereotypes effectively, it is worth using these same methods.

Key words: stereotype, stereotyping, Ukrainian language issue, information warfare, means of countering stereotypes, verbal and non-verbal means

ВСТУП

Актуальність дослідження. Попри те, що вже існує тривала академічна традиція тлумачення стереотипів про українську мову, питання походження та статусу української мови не втрачають своєї актуальності й дотепер. Зокрема, до них часто апелюють з різною метою у мас-медійному дискурсі. Тема дослідження визначена гостротою постановки цього питання, що вийшло за межі суто наукових студій і стало аргументом у політичному дискурсі. Розкриття механізмів творення стереотипів, деформації наукових знань та визначення вербальних і невербальних засобів протидії вже поширеним стереотипам у мас-медіа набувають сьогодні особливої актуальності в контексті воєнного стану в нашій країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі походження української мови, яка тісно пов'язана з питанням стереотипізації, присвячено низку праць українських та зарубіжних мовознавців. Поміж них наукову цінність становлять етимологічні дослідження Юрія Шевельова, схеми періодизації історії української мови Василя Німчука, спростування псевдонаукових інтерпретацій Олени Ткаченко. Професор Лідія Гнатюк із погляду сучасного мовознавства проаналізувала помилки зарубіжних учених у визначенні статусу української мови серед інших слов'янських мов та її історичних етапів розвитку. Саме явище стереотипу в ЗМІ досліджували такі українські вчені, як: М. Бутиріна, Ю. Голоднікова, Л. Завгородня, Р. Лавлінський, О. Пономарів, О. Роєнко та інші. Зокрема, М. Бутиріна описала механізми стереотипотворення в медіа як основного комунікативного середовища створення, функціонування та поширення стереотипів; професор О. Пономарів аналізував у своїх працях стереотипи минулого в пресі, натомість Р. Лавлінський зосередив свою увагу на механізмах формування соціальних стереотипів.

Окрім наукового погляду, неабиякого поширення набувають також різні псевдонаукові теорії чи навіть просто твердження. Як влучно у своїй лекції «Про любительську лінгвістику та лженауку» зазначає академік А. Залізник: «Головне тут засвоїти ідею, що немає нічого істинного, напевно встановленого, а є тільки думка, і будь-яка думка важить не більше, не менше, ніж будь-яка інша. І тоді вже ніяких доказів не потрібно, достатньо мати думку» [17]. Саме з подібних заяв і починається інформаційна пропаганда. Засобам медіа це вигідно, оскільки вони орієнтуються на рейтинги, а великі рейтинги можуть дати сенсаційні, голослівні та емоційні твердження, незалежно від того, правдиві вони чи ні.

В україністиці, як і в інших гуманітарних галузях, відомі феномени псевдосенсацій, за якими ховаються підробки, ідеологічне пересмикування та спотворення фактів тощо. Загальновідомі суперечки про автентичність та атрибуцію окремих текстів, пам'яток, стародруків тощо.

Раніше дискусія щодо стереотипів про українську мову розгорталася виключно в науковому просторі. Новизною цієї роботи є дослідження стереотипів про мову в сучасних мас-медіа, що в умовах воєнного стану в нашій країні набувають особливого значення та нового тлумачення. Сьогодні важко переоцінити вплив засобів масової інформації на масову свідомість та їхню роль у формуванні суспільної думки.

Метою роботи є дослідження поширених матеріалів в Інтернет-ресурсах, зокрема на сайтах медіа, в ютубі, інстаграмі, тиктоці, щодо походження української мови та її статусу; аналіз вербальних і невербальних засобів творення стереотипів про українську мову та способів протидії їм в умовах інформаційної війни сьогодення.

Для реалізації поставленої мети в роботі визначено такі **завдання**:

- зібрати необхідні матеріали з інтернет-ресурсів;

- визначити механізми творення стереотипів та протидії їм;
- встановити вплив екстралінгвістичних факторів на продукування стереотипів;
- проаналізувати наявні стереотипи про українську мову;
- оцінити ефективність інформаційних кампаній, спрямованих на боротьбу зі стереотипами;
- запропонувати рекомендації щодо ефективної протидії стереотипам про українську мову в інформаційній війні.

Об'єктом дослідження є різні жанри медійного дискурсу, у яких поширюються чи аналізуються популярні стереотипи про українську мову.

Предметом дослідження є вербальні та невербальні засоби, за допомогою яких поширюються та руйнуються стереотипи про українську мову в мас-медіа.

Методологічна основа й джерельна база дослідження. Матеріалом для дослідження слугували медійні жанри, зокрема блоги, інтерв'ю, дописи, коментарі, короткі відео тощо, у яких висвітлювалася й коментувалася тема стереотипів про українську мову.

Для вирішення поставлених завдань у роботі було використано лінгвопрагматичний аналіз для визначення ставлення мовця через лексико-стилістичний ресурс до змісту висловлювання та реципієнтів. Також було застосовано структурний, описовий, інтенційний, контекстуально-інтерпретаційний методи та метод контент-аналізу.

Практичне значення результатів роботи. Висновки та результати магістерської роботи сприятимуть підвищенню загальної обізнаності суспільства про українську мову та її статус, стимулюватимуть все більшу кількість людей свідомо переходити на українську мову, вивчати її та поширювати. Крім того, матеріали роботи можуть бути використані під час розробки навчальних

матеріалів із медіалінгвістичних дисциплін, історії української мови, з курсу інформаційної безпеки та медіаграмотності.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, перший та другий розділ має по три підрозділи, третій два, висновків до кожного розділу та загальних висновків, списку використаних джерел і списку джерел ілюстративного матеріалу.

У вступі визначено актуальність теми, аналіз останніх досліджень, мету, об'єкт, предмет, завдання, методологічну основу, джерельну базу дослідження та практичне значення результатів роботи.

Перший розділ теоретичний, присвячений розгляду наукових понять «стереотип», «стереотипізація», а також механізмів стереотипізації в медіа.

Другий розділ присвячений питанню української мови як складнику інформаційної війни. У ньому описуються екстралінгвістичні фактори виникнення стереотипів про мову, розглядається найпопулярніший стереотип про українську мову, поширений російською пропагандою, та подані альтернативні, проте так само сфальсифіковані відомості про мову, які популяризує українська сторона.

У третьому розділі проаналізовані вже сучасні медійні жанри репрезентації проблеми стереотипів про українську мову: блоги, коментарі, короткі відео тощо та описані лексико-стилістичні засоби протидії стереотипам.

У висновках до роботи систематизовано результати дослідження, основні стереотипи про українську мову, описано засоби, що сприяють стереотипізації, запропоновано ефективні способи протидії пропаганді в інформаційній війні.

РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯВИЩА СТЕРЕОТИПІЗАЦІЇ В МАС-МЕДІА

1.1. Наукові дефініції понять «стереотип», «стереотипізація»

У сучасному світі роль інформації як потужного інструменту маніпуляційного впливу на суспільну свідомість стає все вагомішою. За словами американського соціолога Деніела Белла, на заміну індустріальному суспільству приходить не просто постіндустріальне, а інформаційне. Головними рисами інформаційного суспільства є збільшення ролі інформації та знань; зростання кількості людей, зайнятих інформаційними комунікаціями та виробництвом інформаційних продуктів і послуг; створення глобального інформаційного простору [31, с.7].

Відповідно, чим більше інформації, тим складніше її сприймати, аналізувати, піддавати критиці. Так виникає стереотипічне мислення чи мислення за стереотипами, яке спрощує ці процеси. Саме поняття «стереотипу» міждисциплінарне й може функціонувати й бути об'єктом вивчення в різних сферах: філософії, психології, соціології, медіалінгвістиці, психолінгвістиці тощо.

Ті стереотипи, що формуються і поширюються у ЗМІ, досліджували такі українські вчені: М. Бутиріна, Ю. Голоднікова, Л. Завгородня, Р. Лавлінський, О. Пономарів, О. Роєнко та ін.

Руслан Лавлінський пропонує нам виокремлювати два основні напрями у вивченні стереотипу. «Перший розуміється як прагматичний, цей напрям вивчає стереотип як спосіб збільшення ефекту для масового й ідеологічного впливу, це може бути пропаганда, реклама і так далі. Другий напрям сформульований як – соціально-критичний – стереотип, досліджується як продукція засобів масової комунікації в розрізі проблем культури» [19, с. 165-166].

У прагматичному підході дослідники розглядають стереотип як стимулятор незмінного емоційного поля. Використовуючи цю властивість стереотипу, можемо ефективно впливати на аудиторію, викликаючи в неї потрібну мовцю емоцію. Тобто стереотип стає засобом маніпуляції. Аналізуючи стереотип як складник комунікації, більшість авторів дійшла висновку, що це явище виникає в результаті процесу редукції, тобто спрощення та схематизації повідомлення. Спрощення є необхідним комунікаторові через обмеження в часі й просторі під час передачі інформації адресатові.

Інше поняття, яке варто розглянути в цьому контексті, це «соціальний стереотип». Це поняття було запропоноване У. Ліпманном, який зазначав: «Стереотип настільки послідовно й авторитетно передається із покоління в покоління, що здається властивим фізіології індивіда» [47]. Стереотип може формуватись як на основі особистого життєвого досвіду, так і за допомогою різноманітних джерел інформації. Наприклад, ставлення людей до одного предмету чи явища може бути різним залежно від їхнього виховання, рівня культури, освіти, традицій... Так ми бачимо, що поняття соціального стереотипу тісно пов'язане з культурою. З цього приводу У. Ліпманн писав: «У величезному гучному різнобарв'ї зовнішнього світу ми виокремлюємо те, що вже було визначено нашою культурою. Ми сприймаємо предмети через стереотипи нашої культури».

Український учений В.О. Роєнко зауважує, що є як мінімум два види стереотипів: «Перші сформовані стихійно, тобто незалежно від бажання людей, вони відображають соціальну дійсність у конкретний історичний період. Специфічним для них є здатність втрачати свою актуальність і продовжувати існувати у вигляді архаїзмів. Інші ж, навпаки, сфабриковані, тобто нічого спільного з реальністю не мають, вони створені для того, щоб змінити дійсність і частіше за все мають на меті маніпулювання масовою свідомістю. Суб'єктами

останніх виступають, як правило, ЗМІ, однак вони в наш час, на жаль, є залежними від бізнесових структур та політики» [36, с. 57].

За М. В. Бутиріною поняття стереотипу включає в себе: «1) фрагментарні, спрощені уявлення, в яких генералізується і почасти інверсується зміст явищ; 2) комунікаційний чинник, який уможлиблює апіорність, легітимність і конвергентність таких уявлень; 3) умови утворення та функціонування стереотипів у медіасередовищі: взаємопов'язаність індуктивних і дедуктивних процедур у застосуванні стереотипізаційних схем, відповідність когнітивним очікуванням аудиторії» [5]. Так, родовими ознаками стереотипу дослідниця визначає «апіорність, легітимність, конвергентність».

Важливо розуміти, що стереотип не є антонімом правдивості чи правильності. Саме по собі явище не є негативним чи позитивним. Хоча «практично ціле століття вчені і дослідники вважали, що стереотип – переважно негативне явище, з яким потрібно боротися: ламати його чи змінювати. Внаслідок чого сформувався поширений і парадоксальний стереотип щодо самого стереотипу» [36, с. 57].

Підсумовуючи вищесказане, логічно буде звернутися до праці Лариси Завгородньої «Стереотипи породження та сприймання журналістського твору» і вкотре розглянути феномен стереотипу з обох боків.

«Відомі в науковій літературі погляди на визначення ролі стереотипу дають змогу виявити кілька поширених тенденцій його характеристики. Перша з цих тенденцій визначає стереотип як негативне явище і виходить з таких положень:

- стереотип – стійка структура, яка характеризується ригідністю і консервативністю;
- стереотипна оцінка великою мірою може бути помилковою;

- стереотип несе емоційну оцінку і провокує упереджене ставлення, тим самим він заважає формуванню неупереджених оцінок;
- стереотип протистоїть інноваціям;
- стереотип не дає можливості для творчого мислення.

Альтернативний погляд на роль стереотипів у формах соціального відображення пов'язаний, насамперед, з вивченням когнітивних процесів. Прихильники цієї тенденції виходять із того, що стереотипи:

- спрощують етапи прийняття рішень;
- економлять час і зусилля індивіда;
- розширюють простір для безпосереднього сприймання і мислення;
- дають можливість передбачати поведінку;
- роблять дії більш точними і вільними;
- дають можливість швидких автоматичних дій;
- забезпечують послідовність процесу передачі знань;
- виконують адаптивні функції» [13].

Суміжний з поняттям «стереотип» є термін «стереотипізація» або ще його називають «стереотипотворення». Він позначає собою процес формування стереотипів. Проте деякі вчені розмежовують ці два поняття. Наприклад, М.В. Бутиріна вважає, що стереотипізація більш природний процес, який може відбуватись неусвідомлено; а от стереотипотворення містить у собі закладену інтенцію. «Поняття стереотипізації перебирає на себе ознаки природного процесу сприйняття та осмислення людиною дійсності, що характеризуються когнітивною економією, інверсією, перейманням досвіду від інших тощо. Застосовуючи поняття стереотипотворення, ми маємо на увазі технологічно обумовлений процес продукування стереотипів засобами масової комунікації» [2].

Суть стереотипізації у мас-медіа полягає в тому, що складний об'єкт спрощується до декількох добре знайомих адресатові явищ. У такий спосіб відбувається передача аудиторії апріорного знання. Тобто того знання, яке є навіяне різними джерелами інформації, а не яке людина набуває завдяки власному життєвому досвіду. Далі з вибраних частин об'єкта здійснюються зміни образу, його властивості. Він стає легко сприйманим, що важливо для створення необхідного образу в аудиторії.

Американські психологи описують такі етапи формування стереотипу: “вирівнювання” (leveling), “посилення” (sparpending) та “асиміляція” (assimilation). Спочатку складне явище або об'єкт зводиться до декількох добре відомих ознак. Потім цим ознакам надається особлива значущість порівняно з тими, які вони мали у складі цілого. Після цього вибираються “вирівняні” та “посилені” ознаки об'єкта або явища та будується образ, що має особливе психологічне значення для особи або групи осіб [18, с.99].

Водночас М.В. Бутиріна говорить про такі етапи створення стереотипів у ЗМК, зауважуючи, що їх послідовність не можна абсолютизувати і що деякі етапи можуть переплітатися з іншими чи навіть повністю опускатися.

На першому етапі йде формування когнітивного базису для створення стереотипу. У цей період журналіст виявляє особливу когнітивну активність, оброблюючи велику кількість різноманітної інформації, генералізує, схематизує й редукує її. У розгляді соціально-перцептивних явищ використовуються концепції каузальної атрибуції та селективної типізації. «Каузальною атрибуцією називають прагнення людини пояснити все, що відбувається з нею та навколо неї» [8]. Застосовується вона для пояснення причин, мотивів і цілей соціального об'єкта, а також при побудові «раціональних» пояснень поведінки, навіть якщо вона може бути визначена неусвідомленими емоціями. Селективна типізація полягає в

ідентифікації соціального об'єкта за обраною ознакою, але визначається не завжди раціонально.

На другому етапі, який ми умовно називаємо «Утворення стереотипно-настановних комплексів», «когнітивне відхилення» посилюється за допомогою залучення настановно-перцептивної оптики сприйняття. Настанова впливає на когнітивний процес, гальмуючи, підсилюючи або спрямовуючи його певним чином. Це призводить до формування стереотипно-настановних комплексів, які включають у себе спрощені та комунікативно адаптовані когнітивні елементи, а головне - готові оцінки явищ, об'єднаних в межах категорій.

На третьому етапі, що отримав назву «Медійна легітимізація стереотипів», відбувається ключовий для стереотипних уявлень процес мас-медійного тиражування. Це досягається формуванням в мас-медіа та представленням аудиторії прецедентних поєднань смислообразів всередині категорій. Результатом цього етапу стають конвергентні, апріорні, легітимні уявлення, що відрізняються своєю когнітивною специфікою - вони є спрощеними, схематичними та загальними [3].

1.2. Стереотипізація як об'єкт міждисциплінарних наукових студій.

Як поняття стереотипу, так і стереотипізації міждисциплінарне, про це не раз згадувалось раніше. Тепер розберімо детальніше, під яким кутом досліджуються ці категорії в різних науках.

У психології стереотипізація визначається як класифікація форм поведінки та інтерпретація їх причин через співвіднесення із зразками, що відповідають соціальним стереотипам. У свою чергу стереотип – це сформований за конкретних соціальних умов образ людини, яким користуються, як штампом [14, с. 211]. Тобто об'єктом дослідження постають переважно ті стереотипи, які формуються у людей щодо інших осіб. А сама стереотипізація розглядається як процес пізнання

людини людиною. І якщо цей процес ґрунтується на об'єктивній інформації, на основі якої робляться логічні узагальнення, то він відображає вищий рівень пізнання іншої людини. Проте стереотипізація може бути й хибною, коли інтерпретація фактів, на підставі яких робляться узагальнення, виявляється недостатньо аргументованою.

Так, при сприйманні незнайомої людини важливу роль відіграє первинна інформація, яку отримує суб'єкт сприймання. Якщо попередньо створити відповідну установку стосовно іншої людини, то вона може відіграти вирішальну роль у сприйманні в процесі спілкування. Спрацює стереотип.

Це було доведено експериментальним шляхом. Двом групам студентів була показана одна й та ж фотографія чоловіка, але першій групі повідомили, що цей чоловік видатний учений, а другій, що він злочинець. Далі студентів попросили описати його зовнішність і риси обличчя. Відповідно перша група зазначила, що його зовнішність свідчить про інтелект, зосередженість та глибину думки, друга група описала чоловіка як жорстоку, підступну та нещасну людину.

Вже зазначалось, що стереотипи можуть як бути нав'язані ззовні, наприклад, засобами масової комунікації, так і сформовані на основі індивідуального життєвого досвіду. Другий спосіб стереотипізації у психологічному плані тісно пов'язаний з таким поняттям, як «установки», адже вони також формуються на основі набутого досвіду. Саме установки становлять психологічну основу стереотипів. «Установка – це готовність людини сприймати явище, предмет або процес певним чином та діяти відповідно до них. Вони пов'язані з якоюсь потребою особистості, яка достатньо чітко усвідомлена. Іноді поняття «установка» так і визначають: об'єктивована потреба, яка набула предметної форми» [42, с. 327].

У когнітології процес стереотипізації розглядається як результат «роботи» когнітивних процесів індивіда і має такі функції, як:

- когнітивна – формування картини світу
- захисна – збереження цієї картини світу [1, с. 10].

Спрощуючи реальний складний світ до рівня схем, людина створює свій власний уявний світ, який є набагато простішим та зрозумілішим, а головне – безпечнішим. Дослідниця В. Ільницька пише: «Процеси стереотипізації дають можливість особі або групі осіб орієнтуватися в безперервно зростаючому потоці інформації, швидко реагувати на реальність, яка змінюється, розбиратися в сутності соціально-політичних процесів та проблем» [18, с. 98].

З огляду на вищесказане можна дійти висновку, що процес стереотипізації допомагає нам соціалізуватися. Згадувався також термін, уведений Ліппманом, як «соціальний стереотип». Відповідно стереотипи також досліджуються соціологами. Адже з дитинства суспільство нав'язує нам національні, етнічні, расові, гендерні стереотипи, під які ми підлаштовуємось задля успішної соціалізації. Ми починаємо несвідомо відповідати очікуванням, які на нас покладені.

Вивчається стереотипізація й у парадигмі етнокультурології. Зокрема відомий мовознавець О. Пономарів акцентує на тому, що етнічні стереотипи акумулюють у собі соціальний досвід, закріплений поколіннями, що виявляється у вигляді своєрідної мови – системи знаків, і, як правило, відіграють роль етнічного визначальника й навіть міжетнічного розмежовувача [33]. Деякі дослідники говорять про стереотип як про «представника культури» чи «опору особистості в діалозі культур» [7, с. 11].

Поступово ми підійшли до культурології, яка розглядає національні стереотипи й те, як представники однієї культури сприймають іншу крізь призму

сформованої у них національної картини світу. Сфера побутування національних стереотипів надзвичайно широка, вони існують у легендах, переказах, анекдотах, казках. Останні стереотипи досліджувала Н.В. Годзь. Розгляньмо деякі описані нею стереотипні форми поведінки в казках:

«Аналіз текстів казок різних етносів підкреслює різницю стереотипних форм поведінки в плані стандартів “гостювання” та стереотипів поведінки гостя і господаря. В українських казках особливе місце посідають ритуал привітання та норми поведінки “у гостях”. // Ритуал „здоровкання” вміщує обов’язковий обмін привітаннями з усіма, хто у цей час знаходиться в хаті.

Стереотипи образів „довесільної, /”післявесільної” поведінки мають великі розбіжності. У німецьких казках дружину можна вибрати серед дочок своїх „васалів”. Наречених „дивляться” та вибирають за „вродливість та порядність”. Наречену „отримують” з „рук батька” та заключають договірні відносини. Серед французьких казок також до нареченої ставляться певні вимоги, згоду на шлюб наречений отримує від батька своєї обраниці. В єврейських казках батько нареченої перевіряє зятя та сам його вибирає для дочки. // Група образів “довесільної” та “післявесільної” поведінки є однією з найбільших за обсягом. Ця суворо регламентована ділянка теж має регіональні відмінності: культурні сценарії стереотипів поведінки жінок є знаковими для всього українського етносу, а стратегії та стереотипи поведінки чоловіків дуже відмінні. В українських казках жінка сама пропонує чоловікові укласти шлюб сакральною фразою: „Будь ти мені за чоловіка, а я тобі за жінку буду. Він і згодився”. Дівчина сама собі вибирає чоловіка, при цьому оцінюючи його придатність до подружнього життя: „якщо обпатрати, хлоп ніби порядний буде”. З батьками „радяться”[10].

Стереотипи являють собою неабиякий інтерес і для політтехнологів, іміджмейкерів та PR-фахівців, адже конструктивність процесу формування іміджу

значною мірою визначається глибиною аналізу наявних у суспільстві стереотипів і створення такої іміджевої моделі, яка б мала стереотипний характер.

Як зазначає дослідниця У. Ільницька: «Процеси формування політичного іміджу та сприйняття його цільовою аудиторією громадськості нерозривно пов'язані із стереотипізацією мислення. Адже створений PR-фахівцями та політтехнологами імідж набуває вигляду стереотипу, що задає апробовані шляхи ідентифікації суб'єкта політики. Стереотипний характер – важлива особливість іміджу. Крім того, процес формування політичного іміджу передбачає глибоке вивчення та аналіз вже існуючої системи стереотипів, які є головними чинниками, що впливають на процес сприйняття іміджевої інформації та змісту повідомлень. Науковці солідарні в думці: імідж лише тоді буде ефективним й успішним, якщо не суперечитиме сформованій у суспільстві системі цінностей, стійким уявленням – стереотипам та безпосереднім інтересам людей. Ефективний політичний імідж завжди спирається на існуючі стереотипи й сам набуває ознак стереотипу» [18, с. 97].

У політології сутність стереотипізації полягає в перебудові складних для розуміння соціально-політичних фактів та явищ за певними схемами.

У політологічному енциклопедичному словнику політичний стереотип розглядається як спрощене схематизоване, аксіоматичне, емоційно й ціннісно забарвлене уявлення про той чи інший суб'єкт політики (політичного діяча, політичну партію, етнічну, расову групу), соціальне чи політичне явище [32].

Уперше термін «політичний стереотип» у своїй праці «Громадська думка» використав У. Ліппман на позначення упереджених уявлень про суб'єктів політики. Пізніше американський політолог Г. Лассуел відзначив, що вміле використання політичних стереотипів може стати ефективним інструментом впливу на громадськість, а також засобом укріплення влади держави. Створення і

використання політичних стереотипів є характерною рисою тоталітарних держав. Наприклад, нацистська чи більшовицька політичні пропаганди – ось сфери, де широко застосовувались і функціонували у вигляді штампів політичні стереотипи ("Один народ, одна країна – один вождь", "класовий ворог", "свобода, рівність і братерство").

Сьогодні схильність людського мозку до стереотипізації не може не враховуватися політтехнологами в процесі створення іміджу, ігнорування вже наявної системи стереотипів також є неприпустим, оскільки стереотипи «забезпечують прийняття рішення ще до реального аналізу суб'єктів політики, політичних процесів, ситуацій, явищ і фактів».

При творенні іміджу важливо також враховувати, що сформований стереотип є доволі стійким і не піддається змінам. «Найкращий спосіб усунення (знищення) сформованого стереотипу – це протиставлення йому нового. Ця аксіома добре відома політтехнологам і широко застосовується на практиці» [18, с. 98].

Отже, такі поняття, як «політичний імідж» та «стереотип» взаємопов'язані, проте їх не варто плутати. «Політичний імідж – це образ-уявлення, що формується навмисне та цілеспрямовано політтехнологами та PR-фахівцями; це упереджене уявлення. Натомість поняття стереотип означає образ, хоч і спрощений, однак такий, що відображає властивості та характеристики, притаманні явищу, незважаючи на деякі викривлення. Стереотип узагальнює, спрощує, тоді як імідж – наділяє явище характеристиками, що лежать за межами визначеності» [18, с. 100].

Звісно, досліджуються стереотипи й у журналістиці. Адже ЗМІ є джерелом їх поширення. Власне стереотипи в медіа і є об'єктом нашого дослідження.

1.3. Основні механізми формування стереотипів у мас-медійному дискурсі.

У сучасному світі мас-медіа є основним джерелом створення та поширення стереотипів. Подаючи інформацію спрощено, медіа роблять суспільне мислення стереотипним і нерідко примітивним, а також стають інструментом маніпулювання масовою свідомістю. За Р. Лавлінським цьому послужив головний метод закріплення стереотипів, а саме – повторюваність. «Таке повторення формує в людини переконаність – це не просто інформаційний вплив. Він формує цілком певні стереотипи і через них думки і погляди. У подібних випадках таке переконання-стереотип позбавлено гносеологічної основи. Під впливом збуджуваних емоцій і афектів неістинне і навіть абсурдне може здаватися правильним, воно, будучи недоказовим логічно через об'єктивну неправильність при інформаційному впливі подібного роду інформації, стає суб'єктивно прийнятним» [19, с. 173].

Іншим не менш поширеним механізмом формування стереотипів є міфотворчість. Міф, як і стереотип, незалежний від знань, набутих власним досвідом, є дуже стійким конструктом у свідомості людини. В основі цього методу лежать підтасовування, приховування фактів, подій, документів.

Існування національного міфу є дуже важливим питанням у сфері державної інформаційної безпеки. Відсутність власної міфологеми уможливорює захоплення медіасередовища іншими країнами. Зокрема, як сталося в Україні, коли її інформаційне поле захопили російські наративи. «Такий стан у комунікативному просторі показує, що надалі одна культурна міфологема домінуватиме над автохтонною, що може призвести або до її фрагментації на окремі міфи, які, своєю чергою, будуть представлені у свідомості людини як стереотипи. Або ж стереотип сам стане міфом, з якого буде створюватись/трактуватись/аргументуватись та або інша подія» [19, с. 173-174].

Важливим також під час творення міфів є використання прецедентних текстів. Наприклад, апеляція до радянських текстів у сучасному дискурсі може актуалізувати цілісні міфологічні пласти і закладені у них сенси, сформовані стереотипи. Тому такі інтертекстуальні фрагменти можуть слугувати фоном, який долучається до формування нової імперської ідеології.

Проте сьогодні така практика зменшується, українські ЗМІ все частіше звертаються до західних стандартів життя, популяризуючи їхні стереотипи способу життя та мислення.

Дослідниця М. Бутиріна у праці «Механізми стереотипотворення у мас-медіа» зазначає, що «утворення стереотипів пов'язане із формуванням концептів та їхніх сталих об'єднань». Відношення між концептами всередині категорій можуть бути описані шляхом застосування семантичної мережі — моделі, що є одним із способів репрезентації знань.

Тож вона виокремлює такі типи концептуальних залежностей у семантичних мережах:

- $A \in B$ (А являє собою В);
- А має властивість В;
- А має певний стосунок до В (А пов'язане з В).

Як ми вже зазначали, у свідомості людини одні концепти можуть поєднуватися з іншими як асоціативними, так і когнітивними зв'язками. Такі приклади подає Марія Бутиріна:

«Партія — політична; війна — смерть; галактика — спіраль; зуб — емаль, Гольфстрім — теплий; легені — дихання, море — солоне, лимон — кислий.

Серед наведених поєднань половина має досвідний характер зв'язку, що дозволяє охарактеризувати їх як асоціативні, а решта — позадосвідний характер. Це

означає, що вони сформувалися внаслідок не індивідуальної, а соціальної перцепції. Вони не онтологізують дійсність, у них міститься ставлення до неї. Вони "переймаються — від — інших" у процесі комунікації. Наведені особливості є конститутивними ознаками когнітивних зв'язків, тобто, зв'язків між соціально обумовленими значеннями концептів».

На цьому прикладі ми бачимо, що перейняті від інших концепти відтворюються у свідомості так само, як і ті, що є набуті власним досвідом. Таким чином авторка дійшла висновку, що «всередині семантичних мереж концепти поєднуються ще одним видом зв'язку, який містить у собі функціональні ознаки як асоціативного, так і когнітивного зв'язку». Його і називають стереотипним.

Наступний механізм стереотипотворення також відбувається внаслідок здійснення операцій із семантичними мережами, коли в процесі комунікації руйнуються одні асоціативні зв'язки, а натомість утворюються нові.

Так, виявлення нових асоціацій може відбуватися таким чином:

— безпосереднє ототожнення ($A=B$);

Приклад: "молекула білка — есенція життя".

Текст: "З моменту виявлення цих чудових властивостей (властивостей каталізатора) молекула білка піднялася на недосяжну висоту і стала вважатися "есенцією життя"

Приклад: "Патріотизм — ідеологія почувань, націоналізм — ідеологія дії".

— зближення за властивостями (A має B); *Приклад:* "Про другу світову війну знають усі. За різними даними в ній загинуло 50—60 млн. чоловік. Утім, лише дехто знає, що в історії людства були події з кількістю жертв, що перевищують цю цифру у 2 рази. Йдеться про Тайпинське повстання — найбільшу селянську війну в Китаї на чолі з Хун Сюцюанем..."

— ототожнення за окремою ознакою (А має відношення до В);

Приклад: "Відбиток язика, подібно до відбитку пальців, індивідуальний".

— зближення за нетиповими ознаками (А має відношення до В, хоча це й не очевидно).

Приклад: "Металургія — екологічно безпечна галузь промисловості, хоча це й не очевидно".

Текст: "Всупереч поширеному в суспільстві уявленню про металургію як одну із серйозних загроз для довкілля, ця галузь промисловості може бути цілком безпечною в екологічному плані, — переконані металурги нового покоління".

Руйнування асоціативних залежностей може бути описане через симетрично протилежні процедури:

— безпосереднє заперечення тотожності (А не є В);

Приклад: "Якщо Віктор Ющенко усвідомлено асоціює себе із главою власного Секретаріату, то посада президента в нас залишається вакантною, пише журналіст Віктор Мороз у новому номері журналу "Корреспондент"".

— заперечення тотожності загальних властивостей (А не має В, не володіє В);

Приклад: "Учені: Підлітки не винуваті у своїй агресивності".

Текст: "Австралійські вчені опублікували дані нового дослідження, згідно з яким агресивність і дратівливість, властива підліткам, пов'язана не з їхнім характером, а з особливістю будови лімбічної системи мозку" .

— заперечення тотожності за окремою ознакою (А не пов'язане з В);

Приклад: "Демократію винайшла не людина, вона лише скористалася винаходом природи й підлаштувала його під себе".

— роз'єднання за нетиповими ознаками (А насправді не має відношення до В, хоча це не очевидно).

Текст: "Всупереч поширеному стереотипові, офіційна влада не була одностайною в проведенні анти-українських репресій. Приміром, тривалий час ні Св. Синод, ні III відділення, ні Міністерство народної освіти не мали жодного уявлення про можливість допущення в початкову школу українських підручників, міністр народної освіти Головін усіяко протидіяв появі циркуляра міністра внутрішніх справ Валуєва й підтримував справу просвітництва "малоросійською мовою". Високий чиновник флігель-ад'ютант імператора полковник барон Корф до справи русифікації українців пропонував підходити "творчо": не забороняти українські книжки, а наповнити "малоросійські губернії" значно дешевшими книжками..."» [5].

Підсумовуючи, важливо розуміти, що в основі будь-якої стереотипізації лежить механізм актуалізації конотативних значень, що завдає шкоди, а іноді повністю нівелює денотацію.

Висновки до першого розділу

Отже, правдивим є той факт, що стереотипи, які функціонують у медійному дискурсі, часто спрямовані на те, щоб викликати потрібну мовцеві емоцію в аудиторії й згодом стати засобом маніпуляції. Попри це, стереотип не можна класифікувати як суто негативне явище, яке є синонімом брехні. Виникає стереотип у результаті редукції, тобто спрощення чи схематизації інформації. І ця інформація може як бути набута в процесі власного життєвого досвіду, так і нав'язана різними джерелами. Сформовані за допомогою спрощеної інформації стереотипи допомагають нам пришвидшити етапи ухвалення рішень, зекономити час і зусилля, дають змогу передбачати поведінку, дають можливість здійснювати оперативні автоматичні дії, виконувати адаптивні функції. І це все одночасно з

тим, що стереотип провокує упереджене ставлення, протистоїть інноваціям, обмежує творче мислення.

Процес формування стереотипів називається стереотипотворенням або стереотипізацією. Деякі дослідники розмежовують ці два поняття. Наприклад, М.В. Бутиріна вважає, що стереотипотворення має у собі закладену інтенцію мовця, коли стереотипізація полягає в особливостях когнітивної діяльності людини.

Поняття стереотипізації є міждисциплінарним, його досліджують у психології, філософії, соціології, культурології, іміджелогії. У психології стереотипізацію розглядають як процес пізнання людини людиною, самі стереотипи тісно пов'язані зі штампами та установками. Такі функції стереотипу як соціалізація та формування картини світу вивчає соціологія. Національні стереотипи й особливості картин світу різних етносів вивчає культурологія, детальніше, етнокультурологія. Імідж політика чи будь-якої іншої приватної особи теж залежить від сформованих щодо них стереотипів.

Основним методом закріплення стереотипів у свідомості за Р. Лавлінським є багаторазове повторення, іншим механізмом є міфотворчість. У ЗМІ стереотипи формуються, актуалізуючи у нас конотативні значення, руйнуючи одні асоціативні зв'язки та заміняючи їх іншими.

РОЗДІЛ 2. УКРАЇНСЬКЕ МОВНЕ ПИТАННЯ ЯК СКЛАДНИК ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ СЬОГОДЕННЯ

2.1. Екстралінгвістичні чинники виникнення псевдонаукових теорій і стереотипів про українську мову в інтернет-джерелах

Поява стереотипів і псевдонаукових концепцій та теорій пов'язана з низкою екстралінгвістичних чинників. Зокрема, академік В. Стьопін виокремлює чотири соціальні причини, які роблять сьогодні дуже гострою проблему співвідношення науки і псевдонауки.

Перша причина – це загальна криза цивілізації, пошук нових цінностей; друга група причин – особливості психології і менталітету постіндустріального розвитку; третя – стан самої науки, пов'язаний із запізненням процесів інтеграції наукового знання, яке все більш диференціюється. І, нарешті, останнє – стан самого життя.

У сучасному соціумі зростає попит на спрощено-зрозумілі відомості, на щось таємне та містичне. У багатьох людей формується особливий тип мислення, який створюється ЗМІ, що обслуговують споживче товариство. Це так зване "кліпове мислення" робить людей дуже сприйнятливими до різних сенсацій, загадок, таємниць і т.п. Люди починають вірити в будь-яку інформацію. На думку В. Стьопіна, це спричинено занепадом цивілізації техногенного типу, де вагому роль у формуванні світогляду відіграє науково-технічний прогрес. Цей тип цивілізації багато дав людству, створив нову якість життя, але водночас і породив глобальні катастрофи. Дослідник зазначає: «Є підстави стверджувати, що людство вступає в епоху радикальних цивілізаційних змін. І в різних галузях культури вже йде пошук нових цінностей, нових світоглядних образів, які могли б стати базовими для третього (щодо традиціоналістського і техногенного) типу цивілізаційного розвитку, покликаного знайти вихід із сучасних глобальних проблем. Ці процеси відбуваються і в науці».

До того ж варто враховувати, що українське мовне питання давно вийшло за межі суто лінгвістичних студій і стало аргументом у політичному дискурсі. Тому варто розглядати стереотипи комплексно, зважаючи не лише на мовні форми, а й на ширший контекст, у якому вони побутують. Зокрема, важливим є те, яким політичним наративам підігрує подана інформація, який медіа-ресурс чи яка окрема постать є її джерелом.

Наприклад, на багатьох сайтах, у назві доменів яких міститься «гу», поширюється інформація про штучне створення української мови австрійськими чи/та польськими культурними діячами в ХІХ чи на початку ХХ століття. Згідно з інформацією поданою на сайті українського інституту національної пам'яті цей міф зародився ще в часи Першої світової війни. Особливо йому «підігравав» Український легіон Січових Стрільців, який воював на боці Австро-Угорщини. «У той час, коли перші роти чехів, сербів, руських галичан здавалися, як істині слов'яни, своїм братам-росіянам, – у цей самий час «українці» точили свої багнети для братовбивчої різанини», - обурювався в серпні 1917 року фактом існування Українського Легіону Січових Стрільців головний шовіністичний орган столиці – газета «Киевлянин».

«Ось які «факти» наводить історик доби УНР Осип Гермайзе, цитуючи донесення «об организации шпионажа в Австро-Венгрии против России по данным Котрразведывательного отделения Штаба главнокомандующего армиями юго-западного фронта»:

«Німці виписали із Буковини біля 80-ти шкільних вчителів-«українців» з метою вести пропаганду серед російських полонених, уродженців Малоросії. Серед цих вчителів особливо варто відзначити колишнього вождя Української Соціал-Демократичної партії в Буковині Безпалька, який знайомить полонених із вченням соціалізму і має серед них велику популярність. Для зручності ведення

пропаганди всі полонені малороси розміщені в окремих бараках, де їм читаються лекції на малоросійському нарідччі. Полоненим постійно нав'язується думка, що вони не російські піддані, а держави «Української», яка завдяки німцям має бути виділена із складу Росії».

«Гаврилко і Дорошенко говорили полоненим, що Україна має відділитися від Росії за сприяння Німеччини та Австрії та утворити окрему державу під назвою «Україна» на чолі з якимось німецьким принцем».

«Австрійці не обмежуються українською пропагандою лише серед полонених, але ведуть таку і серед населення зайнятих ними місцевостей Волинської губернії. З цією метою ними, між іншим, відкриті школи з викладанням українською мовою у Володимирі-Волинському, Луцьку та деяких поселеннях Володимиро-Волинського повіту».

І, як висновок: «Суть українського руху зводиться до відокремлення Малоросії від Російської імперії та утворення з неї самостійної політичної одиниці», а тому, на думку автора донесення, «український рух в Росії всіх відтінків і напрямків є течія антидержавна». А раз так – «враховуючи загрозу представників українства і після війни продовжувати свою антидержавну діяльність, всім місцевим властям належить посилити наскільки можливо спостереження за розвитком українського руху і всіма законними засобами своєчасно запобігати, зупиняти і переслідувати всякий злочинний його прояв»» [21].

Згодом цей міф почав забуватися, проте після Помаранчевої революції він отримав нове дихання і знову почав активно поширюватись сторінками російської преси. Триває це й досі.

Один із таких прикладів у своїй статті аналізує Г.М. Наєнко. Вона доводить, що продуктивність впливу таких псевдотеорій можна пояснити переважанням

т.зв. «кліпового мислення», створеного ЗМІ: мелькає калейдоскоп сприйняття, вражень, немає жорсткої логіки, раціонального міркування, люди стають чутливими до всіляких чудес, таємниць, вірять у що завгодно. «Такими нісенітницями є твердження про те, що українську мову не розуміли представники російської інтелігенції: Є. Трубецької чи О. Вертинський (Єфр.). Тоді постає питання: чому, якщо вона тотожна з російською, а Киев – «русский город»? На перший погляд, алогізми й суперечності непомітні...

Підставами для вищезгаданої тези є твердження про тотожність українського й російського народів, прецедентні для сучасного політичного дискурсу. Відтак постає зневаженою власне російська академічна традиція, згідно з якою ще в 1905 році було прийнято укладену О. Шахматовим, Ф. Коршем і Ф. Фортунатовим доповідну записку «Про відміну утисків малоруського друкованого слова», вагомі дослідження видатних російських славістів Ф. Філіна, О. Трубачова, О. Топорова та ін., які визнавали й вивчали українську мову. Оперування аргументами понад столітньої давності архаїзує й знецінює як саму проблематику, так і способи виведення висновків» [23].

Наступним прикладом, в якому йдеться про штучне створення української мови, є відео «Причини появи України, українців и украинского языка» [16]. В ньому актуалізується думка про первісну єдність усіх руських (російських) племен, та створюється образ західного ворога, який їх роз'єднав. Так автори вважають, що український народ був вигаданий в Австрійському Генеральному штабі, й умовна «дерусифікація» руських земель розпочалась в часи Речі Посполитої, саме поляки вперше назвали Малу Русь Україною, а для боротьби з російською мовою вони створили новомову – «Кобзар» Тараса Шевченка.

Далі ж автори продовжують, що українську мову вигадував М. Грушевський, а фінансувалась ця програма Австрійським Генштабом. Так вони

доходять до висновку, що проти Росії велась холодна інформаційна війна і боротьба йшла не за мову, а за національну самосвідомість. Віра в те, що “ми – нації в облозі”, створила підґрунтя для вкорінення різних теорій змови, а вже вони стають основою для виправдання невдач і провалів [39, с. 140].

У висновку ведучий говорить, що українське питання і українська нація навмисне створені Заходом з метою відколоти від Росії частину руського/російського народу і землі. Тому росіянам важливо розуміти, що українці, білоруси, росіяни – це один, розділений недругами, народ.

Про «ополячивание русского (російського) народа» йде мова у відео під назвою «Украинизация [История России. XX век]»[20]. Згідно з цим роликом, атака на єдність руського народу почалась у ХІХ ст., коли поляки мріяли відновити Річ Посполиту. Але «ополячити малоросів» їм не вдалося, то вони змінили тактику і робили все, аби «малороси» принаймні перестали вважати себе росіянами. Автори відео кажуть, що поляки попросили П. Куліша вигадати українську мову. І саме з кулішівки, начебто, починається історія української мови. Проте вони забувають про можливість існування мови без писемності та відкидають тезу про тяглість розвитку мови.

Також у більшості відео подібного змісту наголошується на радянській кампанії з українізації, з чого робиться висновок, що саме СРСР створював і популяризував усе українське. Проте замовчується інформація про масові репресії проти діячів української культури та науки в 1930-их роках (т. зв. «розстріляне відродження»). Схожа політика, спрямована на боротьбу з космополітизмом, продовжувалась і після Другої Світової війни, але, звісно, авторам пропагандистських відео не вигідно згадувати подібні факти української історії.

Такі гіпотези походження української мови схвалюються в Росії на державному рівні, виголошує їх і президент. Ще в лютому 2020 року в інтерв'ю

ТАСС він заявив, що до XIII століття «у нас не було ніякої різниці в мові». А перші мовні відмінності з'явилися десь у XVI столітті в результаті полонізації частини українців. При цьому «особливо український фактор почав розіграватися напередодні Першої світової війни австрійською спецслужбою». Ці його заяви прокоментував австрійський професор мовознавства Михайль Мозер для «УКРІНФОРМ» [1]: «Як президент Міжнародної асоціації україністів, я б запропонував панові президенту РФ зосередитися на внутрішніх політичних питаннях у Росії. Бо він, справді, уже намагається бути й «істориком», і «мовознавцем», хоча це йому, звісно, не вдається. Бо жоден фахівець не сприйматиме всерйоз його висловлювання в галузі історії чи мовознавства. //

Почнемо з того, що ніякої давньоруської мовної єдності взагалі не існувало. Ті діалекти, якими тоді розмовляли на території середньовічної Русі, були більш-менш схожі між собою, але все ж таки мали суттєві відмінності. Це було відомо завжди. З найдавніших часів усі слов'янські діалекти – не лише східнослов'янські – були доволі близькі між собою й розвивалися протягом століть. Різниця між українською та російською завжди була, просто з часом поглиблювалася.

Якщо хтось гадає, що українська постала лише через вплив польської мови, то просто нічого не розуміє в мовознавстві. Що ж до тез про «австрійські спецслужби», які нібито працювали над українською мовою, то до них варто занести й мене. (*Сміється*)...

Звісно, що не було ніякого спеціального органу, який би працював над розвитком української мови! Над українською мовою працювали самі українці» [1].

Тож очевидним стає те, що поширення стереотипів про українську мову є частиною інформаційної війни Росії. Усі ці зусилля спрямовані на зменшення

престижу мови. В результаті такої кампанії багатьом доводилось відмовлятися від спілкування рідною мовою і переходити на російську, аби не піддаватися цькуванню, не відчувати свою другосортність. Так українцям нав'язувалась меншовартість. Безумовно це вигідно ворогу, як не раз зазначав В.В. Путін, «Росія закінчується там, де закінчується російська мова».

2.2. Стереотип про українську мову як «діалекту російської»

Одним із найпоширеніших стереотипів є теза, що українська мова не більше ніж діалект російської. Наведемо приклади таких висловлювань у медіа та аргументи, чому це не може бути правдою.

Анатолій Вассерман на своєму однойменному каналі в Ютубі виклав відео під назвою «Как создавали украинский язык»[3], де журналіст досить легко, не посилаючись на інші джерела, розповідає свою теорію створення української та білоруської мов. За його уявою, з південно- та західноруських діалектів вишукували слова, які максимально відрізнялись від російської літературної норми, їх й оголошували власне українськими чи білоруськими; якщо такі слова знайти не вдавалось, то доводилось запозичувати з польської мови. Таке твердження видається досить простим та безпідставним, оскільки воно не виводиться з іншого судження, істинність якого вже доказана. Адже за В. Стьопіним саме це і відрізняє наукове знання від повсякденної свідомості.

Далі Вассерман наводить приклад такого запозичення з німецької за посередництвом польської: німецьке слово «farbe» в українській мові – фарба і барва. Існування слова «барва» йому видається особливо смішним тому, що воно синонімічне слову «колір». Наявність такої лексеми як «смішно» переводить цей аргумент з площини раціональної в площину емоційну та впливає на слухача, дає змогу йому зрозуміти, що це несерйозно і навіть смішно обговорювати.

Підсумовуючи, Вассерман зазначає: «І ось у результаті такої роботи виготовили мову, за можливості, не зрозумілу пересічному росіянину. Ну так, вибачте, блатна феня теж будується так, аби була, наскільки це можливо, не зрозуміла рядовому росіянину. Але це не дає підстав вважати її окремою мовою». Недоречні, емоційні порівняння/аналогії – ще одна пристрасть Вассермана, яку детальніше проаналізуємо трохи згодом.

У багатьох своїх інтерв'ю журналіст повторює завчену думку про тотожність синтаксичних підсистем російської й української, білоруської мов, акцентуючи увагу на тому, що синтаксис «підробити» не вдалось: «Синтаксис у такий спосіб не переробиш. За синтаксисом українська та білоруська залишаються діалектами російської мови, до того ж сільськими діалектами». Реакції людей залежать від їхніх внутрішніх карт та від тих установок, згідно з якими вони живуть: «Абсолютна більшість людей, як правило, реагує не на реальний світ, його процеси, імпульси, виклики, а керується індивідуальним його сприйняттям, акумульованим в основу власної “карти” світу». Тож постійне повторювання думки – це один з маніпулятивних прийомів, який спрямований на штучне умонтовування цієї думки в “карту” індивіда [39 с. 55-56].

Буквально в кожному інтерв'ю А. Вассермана[4, 5], присвяченому лінгвістиці, лунає думка, що говорити про окремі мови можна тільки, зважаючи на істотні синтаксичні відмінності. Ось, що радить посібник «Сугестивні технології маніпулятивного впливу»: «Перед кожною розмовою, виступом, зустріччю необхідно мати в запасі одну “забійну” фразу, у якій містився б зміст усього сказаного. Саме вона може стати опорою, за допомогою якої мовцеві вдасться встояти на ногах у будь-якій критичній ситуації й несприятливій дискусії» [39, с. 158]. Тож і виходить, що ідея Вассермана про первинність синтаксису (помітьте: він сам зізнається, що це лише його позиція «на мій погляд», він не посилається на

жодні лінгвістичні дослідження) і стала його «забійною» фразою, яка за допомогою системного повторення укорінюється в думках слухачів.

Цим твердженням Анатолій Вассерман вдається до прийому «підтасування карт» та замовчування «непотрібної» інформації, оскільки він фактично ігнорує надбання порівняльно-історичних студій і нівелює роль фонетичних змін, які лежать в основі еволюції мов – це відкриття лінгвістики XIX століття, співвідносно з відкриттям закону всесвітнього тяжіння для фізики [16].

Розвиваючи свою думку, журналіст наводить приклад «якісної синтаксичної відмінності» польської мови від інших слов'янських. В усіх слов'янських мовах прикметник має препозицію, а в польській він вживається у постпозиції. Вассерман стверджує, що лише однієї такої «якісної синтаксичної відмінності» достатньо, аби мову вважати самостійною, відмінною від інших. Проте далі, коли він говорить про відмінну від російської українську синтаксичну конструкцію «казан, що кипить» (а не «кипящий казан»), він уже так не вважає, чим протиречить сам собі. Можливо, ця синтаксична відмінність вже не така якісна, проте як знати.

Повертаємось до наведення порівнянь та аналогій – ще один прийом, яким системно користується Анатолій Вассерман та й будь-який умілий маніпулятор. Після того, як журналіст вказує, що українці майже не використовують активні дієприкметникові звороти, він промовляє одне речення уральським діалектом російської мови («Лонись с братаном сундолой в тянигус хлыном хлыняли»), акцентуючи увагу на тому, що люди, які так говорять, вважають себе росіянами. А далі простий висновок: отже, і люди, які кажуть «казан, що кипить», також росіяни.

На наш погляд, тут відбувається маніпуляція за допомогою методу аналогій. Ось що пише про це у своїй монографії Олена Руда: «Некоректність розглянутих

аналогій заснована на тому, що подібність між ситуаціями можемо знайти лише за одним якомось принципом, не визначальним для оцінки ситуації, у той час як пріоритетними в рамках питання мови є зовсім інші» [37]. У праці А. П. Сегала «Проблемное поле исследования обыденного сознания» знаходимо таку тезу: «Мислення за аналогією, як відомо, це початкова стадія розумового мислення, що не досягає навіть повноцінного аналізу. Comparaison n'est pas raison. Порівняння - не доказ (фр.)».

Загалом можна наголосити на таких ознаках любительської лінгвістики, які визначив академік А. Залізник: ігнорування принципу історизму, зовнішня простота суджень, що викликає довіру, відсутність перевірки експериментальним шляхом, нехтування доказами, досягнутими в процесі вивчення емпіричного матеріалу [16]. Ледь не всі вони присутні в попередніх висловлюваннях Вассермана. І найсумніше те, що глядач може заплющити очі на всі ці ознаки, лише за умови, якщо інформацію подає відома чи авторитетна для них людина. Свій авторитет Анатолій Вассерман здобув завдяки багаторічній участі в телешоу «Що? Де? Коли?». Отже, тепер «бездоказові судження й пророцтва про вимирання української мови цього визнаного інтелектуалом діяча (а зараз журналіста) багато хто сприймає без критичного осмислення» [37].

На російському каналі «Pravda» доцент історичного факультету МГУ, кандидат історичних наук Федір Гайда, відповідає на питання: «Украинский – это язык или диалект?»[6]. Дивним вже видається той факт, що на запитання про мову намагається дати відповідь історик. Щоб пояснити, що українська мова не більше, ніж діалект російської, учений вдається до такої ж аналогії та вказує на те, що діалекти німецької мови відрізняються набагато більше, ніж українська, білоруська та російська мови.

Він також додає, що українську мову вигадали в ХХ столітті, а розпочали цей процес Тарас Шевченко, Іван Котляревський, Пантелеймон Куліш. Тож цим твердженням Федір Гайда фактично заперечує тезу про тяглість розвитку мови.

У своїх поясненнях історик банально обіграє міжмовну омонімію слів «руський» та «російський», він не звертає уваги на факт плинності семантики. Окрім того, використовує такий маніпулятивний прийом, як сарказм, риторичне звертання, на яке ж сам і відповідає: «Тому що, вибачте, а яка ще мова? Там іншої немає». До того ж інтонація, з якою він це говорить, виражає тотальну зневагу до всього українського. Використовуючи ці прийоми, автор викликає емоційний резонанс: «Емоційний резонанс – піартехнологія, що створює в широкій аудиторії певний настрій для сприйняття необхідної сугестору інформації. Емоційний резонанс дає змогу зняти психологічний захист, який на розумовому рівні вибудовує людина, свідомо намагаючись захиститися від небажаної інформації маніпулятивного характеру. Одне з основних правил пропаганди таке: передусім потрібно звертатися не до розуму, а до почуттів індивіда. Захищаючись від пропагандистських повідомлень, на раціональному рівні людина завжди здатна вибудувати систему контраргументації. Якщо ж сугестивний вплив на особу відбувається на емоційному рівні, поза її свідомим контролем, жодні раціональні контраргументи не спрацьовують» [39, с. 148-149].

Подібні здогадки на каналі «Россия 24» висловлює Володимир Жириновський [8]. На запитання журналіста, чи можна зарахувати Володимира Великого до українців, політик відповідає, що це суто «русский» князь, що в усіх джерелах того часу засвідчені «руси»; слова такого «українці» не було. Володимир Жириновський, як і Федір Гайда, відкидає факт можливої міжмовної омонімії й пропонує спрощено зрозуміле ототожнення різних лексем, належних до різних мов. Такі прийоми притаманні обговоренню складних наукових проблем у непрофесійній сфері.

Політик продовжує розповідати, що мову створюють штучно в кінці XIX століття, буцімто професора Грушевського запрошують для цього у Відень. Так само це твердження не впливає логічно з попереднього, а подається глядачу як загальновідомий факт. Володимир Жириновський ігнорує основний принцип історичної лінгвістики – принцип фонетичних змін і, подібно до Вассермана, звертає увагу саме на запозичення і наводить приклад тюркського слова «майдан».

Не нехтує він лайливою лексикою, називаючи Україну потворою та чудищем. Ось що про такий прийом пише О. Руда: «У «навколомовному» дискурсі спостерігаємо вихід за межі літературної мови на рівні слововживання. Ця мовна практика, безумовно, є маніпулятивною, оскільки характеризується великою експресивністю та виразністю» [37].

Закінчує Жириновський свою промову гіперболізацією, в якій зачіпає духовні цінності, стверджуючи, що скоро вони (украї) дійдуть до Біблії, і буде тоді Адам – якийсь там коваль з-під Полтави, і Єва – якась доярка з-під Вінниці; з сарказмом говорить, що взагалі всі походять від них, украї – найдавніший народ. Слід погодитися з Доценко Є. Л., яка твердить: життєві рівні і смисли також можуть бути механізмами, що передають маніпулятивний вплив до виконавчих структур: ««Звертайтеся до благородних мотивів», – рекомендує Д. Карнегі. Опора на цінності відрізняється від опори на конвенційні вимоги в першу чергу тим, що цінності людини – це не засвоєні вимоги, а вистраждані на власному досвіді смислові установки. Опора на те, що надихає і одухотворяє, відрізняється від опори на те, що тягне або штовхає (коли спонування більше схоже на примус)».

Думку про те, що Україна – штучно створений радянською владою проєкт, поширює на каналі «Россия 1» С. Міхеєв [13]. Він запевняє, що такої держави ніколи не було, вона вигадана. А ведучий Соловйов у той час «дотепно» додає: «Так ось про кого пісня «Вигадана країна»», після чого за командою працівників

телеканалу аудиторія починає плескати, ці оплески ніби підсилюють враження від попередніх слів та підкреслюють правильність висловленої думки, що не може не впливати на глядача. Загалом програма «Вечір з Володимиром Соловйовим» характеризується наданням великої кількості інформації не завжди по суті, що схоже на метод забовтування, мета якого полягає в тому, щоб викликати втому й роздратування в людей. «Метод забовтування нерідко застосовується і для створення так званого “інформаційного шуму”, коли за потоком другорядних повідомлень потрібно сховати якусь важливу подію або головну проблему» [39, с. 145].

Політик продовжував розповідати, що українська мова завжди була мовою меншості, тому, за радянських часів була кампанія з українізації, саме за радянських часів писали ці підручники, склали цю мову, робили її літературною, впроваджували її до шкіл. У цих рядках він використав прийом ампліфікації та замовчування загальновідомих фактів з історії української мови. Врешті Міхеєв заявив, що це насправді діалект, а не мова, на таку різку його заяву В. Соловйов відповів: «Не філолог, не впевнений». Варто зазначити, що і Сергій Міхеєв також не філолог, він закінчив філософський факультет (відділ політології) МГУ, проте дуже впевнено говорить про питання мови.

Ще одний ролик під назвою «Происхождение украинской мовы» [18]. Починається це відео одразу з голосливої заяви: «Українські міфотворці стверджують, що стародавня староукраїнська мова, якою розмовляла не менш давня українська нація, існувала вже в XIII столітті, а формуватися почала аж у VI». Тут автор використовує іронію та, вживаючи лексему «міфотворці», демонструє своє зневажливе ставлення до українських вчених. Також він відкидає можливість існування писемної фіксації української мови і стверджує, що історичних документів, на основі яких можна зробити подібні висновки, просто немає.

«Відкидається в цілому будь-яка потреба в наукових знаннях, досить повсякденного досвіду, щоб зрозуміти витoki мови. О. Сегал підкреслює: “за межами повсякденних знань спеціалізація, теоретичність і системність – ані окремо, ані в цілому – не гарантують “не-буденних” знань. І понад те – саме за межами своєї повсякденності буденні знання набувають негативних характеристик. Отже, буденні знання проявляються як такі за межами своєї повсякденності, буденності. Вони являють собою єдність спеціального знання і загального незнання, або повсякденне, спеціальне знання як частина, що відкидає знання в цілому”» [24]. Показово: «І не треба бути філологом, щоб побачити в давньоруській мові, якою писалися літописи та берестяні грамоти, прототип сучасної літературної російської мови».

«Повсякденній свідомості, а водночас і любительським міркуванням про наукові проблеми притаманна відсутність логіки доказів, нехтування принципами виведення умовисновку з силогізму. Акад. В. Стьопін наводить відомий факт про те, як групи Виготського й Лурії (а потім ці висновки в Ліберії повторив Скін Коул) обстежували мислення дехкан у кишлаках – людей традиціоналістського суспільства. Виявилося, що навіть у дуже мудрих аксакалів, які вчать жити інших, відсутня абстрактна схема міркування за логікою силогізму. Наприклад, задають йому таку задачу: в Німеччині немає верблюдів; Берлін – місто в Німеччині; чи є в Берліні верблюди? За логікою, слід відповісти – ні. Але він відповідає: «Мабуть, є». – «Чому?». – «Ну, місто велике? Велике. Може, туди прийшов киргиз з верблюдом або таджик». По-своєму він міркує правильно – він міркує за логікою здорового глузду. Але не за формулою абстрактного силогізму. Показово, що такі задачки легко розв’язували діти з тих самих кишлаків, які вивчали математику й основи природознавства в початковій школі» [24].

Прикладом такої підміни висновків з силогізму можна вважати один епізод у відео, де автор спершу каже, що основу спільноруської літературної мови

заклали «малороси», використовуючи західноруські літературні традиції та київську редакцію церковнослов'янської мови; і саме їхній творчий спадок розвивав далі Ломоносов, Пушкін. Згадується й перша граматика, написана в 1618 році «малоросом» Мелетієм Смотрицьким, якою користувались в усіх школах від Києва до Москви. Одразу після цього автор запитується: «Звідки ж з'явився малоруський діалект? Це давньоруська (давньоросійська) мова, розбавлена польськими запозиченнями». Остання твердження суперечить попереднім.

Далі глядачам доводять, що навіть сам Нечуй-Левицький, український письменник, уважав українську мову карикатурою. І наводять приклад його цитати: «Ні! Це справді не українська мова! Такої мови у нас не розберуть і нічого з неї не зрозуміють, а якщо щось і розберуть, то в голові залишиться щось невиразне, мутне, якась каламутина». Справді, гостра влучна цитата в потрібний час дорожча за золото. Цей уривок вирваний зі статті "Сьогоднішня часописна мова на Україні", у передмові до якої написано: «Нечуй-Левицький знав мову як письменник, але його розуміння процесів розвитку мови було обмежене. Він не мав ні кваліфікацій мовознавця, ні дисциплінованого методу, ні об'єктивності, щоб підходити до складних питань мовознавства з науковим авторитетом. Отже, висловлені в цій і інших статтях мовні (лексичні, граматичні) зауваги Нечуя мають характер головно особистий». До прикладу, мовознавець Юрій Шевельов пише про цю та інші статті Нечуя-Левицького на мовні теми, що це вислови 70-літнього розгніваного старого, що не розумів процесу, і причин зміни, і модернізації в мові [25].

Не оминув питання української мови й популярний нині публіцист та історик Євген Понасенков [15]. На своєму каналі в ютубі він часто розмірковує на тему сучасної мовної політики в Україні, згадуючи й про історію мови. Не боїться Є. Понасенков і давати поради стосовно тієї ж мовної політики, порівнюючи

ситуацію в Україні із зовсім не схожою в Америці: «Ви могли зробити як в Америці: в Америці, *якщо ви зовсім не освічені*, Америка – вона ж була колонією Англії, була війна за незалежність, США перемогли в цій війні, але ж вони не відмовилися від англійської мови. Так і тут». Перше, на що варто звернути увагу, те, як історик зверхньо ставиться до своєї аудиторії, звинувачуючи її в неосвіченості, він морально тисне на неї своїм авторитетом. Проте сам не зовсім бажає розбиратись у ситуації, адже в Америці не було власної мови, тому не було іншої ради, як послуговуватись англійською, а в Україні є і була українська.

Улюблений «аргумент» усіх пропагандистів – «так історично склалось». Євген Понасенков і тут не є виключенням, він запевняє, мов *так історично склалось*, що коли в усьому світі розвивалась велика література, в Україні не розвивалась *ніяка* література, *все* було російською, а українською *нічого*. Ще один поширений маніпулятивний прийом – використання кванторів, слів тотальності, ось що про це пише О. Руда: «У політичному та публіцистичному дискурсах помітно активізувалося використання «кванторних» слів, зокрема їх різновиду – кванторів категоричності (*абсолютно, завжди, лише, виключно, ніколи*), слів тотальності (*весь, усі, кожний, всюди, скрізь*), нанизування слів тотальності у супроводі повтору» [37, с. 139]. Є. Понасенков підкреслює, що українською мовою не розвивалась *ніяка* література, хоча ситуація протилежна, українською мовою послуговувались як літератори, так і науковці, вона побутувала в різних стилях та жанрах. Розвивалась вона не так стрімко як могла, але на те були свої причини: численні її заборони. Підсумовує сказане історик із сарказмом, сподіваючись зачепити почуття слухачів.

2.3. Проблема достовірності/недостовірності джерел історії української мови за матеріалами блогів

Іноді бажання перемогти в інформаційній війні та розвіяти усі міфи навколо української мови заводять надто далеко. Виходить так, що медійники, блогери чи журналісти, спростовуючи одну неправдиву інформацію, поширюють іншу.

Наприклад, на каналі «Токар.ua» опубліковано відео, присвячене історії української мови [9, 10]. У ньому Назар Токар повідомляє: «Сучасні історики мають дві ключові гіпотези щодо появи української мови. Перша з них належить російському мовознавцю Шахматову, який бачить українську похідною від спільноруських прамов. Він пов'язує її походження із російською та білоруською мовами на противагу західнослов'янським. // Проте сучасне мовознавство не вважає думку про спільне коріння єдино правильною. Головний контраргумент – це лексична та фонетична різниця, що існує між російською та українською мовами. // Друга гіпотеза появи української мови належить академіку та доктору філософії – Юрію Шевельову, українсько-американському мовознавцеві, який не був підвладний пропаганді СРСР». Надалі автор каналу посилається на праці Шевельова та робить висновок, що українська мова походить із праслов'янської, чим розвіює міф про «спільну колиску трьох мов». Щоб проілюструвати тисячолітню історію української мови, блогер згадує працю Станіслава Губерначука «Українсько-санскритські спорідненості», в якій мовознавець виявляє, що «санскрит має слова співзвучні нашим словам: *повітря, кохати, кінь, дерево, вогонь*». Вказує Назар Токар і на внесок Кирила і Мефодія у формуванні писемної мови слов'ян, коротко розповідає про розвиток української мови аж до сучасності, пригадуючи внесок у формування мови і Котляревського, і Шевченка, і Куліша. Важливо, що в описі під відео автор вказує джерела, які лягли в основу сценарію.

Загалом блогер відповідально підійшов до створення відео, простудіювавши праці відомих мовознавців, проте його бажання довести історичну тяглість української мови превалювало над розумінням сутності наукового дискурсу. Наприклад, вирвані з контексту твердження про спорідненість української мови та санскриту досить суперечливі, адже ми знаємо, що до VI ст. на теренах сучасної України побутувала праслов'янська мова, а вік ранніх пам'яток, написаних санскритом, доходить до трьох з половиною тисяч років. Тому порівнювати ці дві мови просто недоречно, принаймні в межах короткого відео. Такі уявлення пов'язані з інерційними теоріями про санскрит як прамову, що побутували ще в XIX столітті, до того часу, коли була реконструйована індоєвропейська прामова. Отже, автор наводить дуже застарілі відомості.

У попередньому відео блогер покликався на працю С. Губерначука. У наступному з назвою «Українська мова древніша за санскрит»[21] на каналі «КОБЗАРІ media» вже інший автор продовжує цю ж думку, звертаючись до Михайла Красуського. Цитуючи його "Древность малорусского языка", блогер поширює неправдиву етимологію певних слів та займається любительською лінгвістикою. У своїй лекції Л. П. Гнатюк говорить, що праця М. Красуського швидко набула поширення, до неї часто апелювали інтелігенти, але не філологи. Спростовуючи подану у книзі інформацію, вона зазначає: «Певні лексеми української мови, такі як: вино, говіти, Господь, дуб... – можуть сягати яких завгодно часових глибин, але лексична система не дорівнює всій системі мови, лексика – всього-на-всього один з її рівнів. // Про початок існування української мови як системи можна говорити не раніше к. XI – сер. XII ст., коли окреслились фонетичні й граматичні риси, якими українська мова відрізняється від інших мов».

На каналі «Інтернет-радіо Holosfm» вийшло відео, створене творчим колективом UA: Житомир, «Українська мова: 15 цікавих фактів» [22]. Звісно, деякі з цих фактів стосувались походження мови, наприклад: «Точно сказати, коли

зародилася українська мова, складно. Але відомо, що вона однозначно виникла раніше за російську, німецьку та турецьку. За словами вченого Василя Кобелюха, наша мова сформувалась ще в X-VI тисячолітті до нашої ери і походить зі санскриту». Такі твердження голослівні та безпідставні, спочатку нам говорять, що складно сказати *точно* коли виникла мова, а потім кажуть, що *однозначно* раніше за російську, німецьку та турецьку при тому, не зазначаючи, коли ж виникли ці мови.

Костянтин Тищенко закликає розрізняти два поняття: давність лексики української мови та давність української мови як системи [Тищенко: 43]. Загальновідомий факт, що всі слов'янські мови почали своє становлення приблизно в один час, коли розпалась гіпотетична праслов'янська мовна єдність, а це VI ст., тому розповідати про тисячолітню історію української мови як системи не доводиться. Інша справа, якщо автори відео хотіли сказати про окремі лексеми з українськими коренями, вони й справді можуть сягати яких завгодно глибин, зокрема й кількох тисяч років. Проте знайдені українські слова в санскриті не дають підстави стверджувати, що мова на той час вже була сформована.

Взялись спростовувати міфи про походження української мови й на каналі «Знаєм 24» [25]. У відео з назвою «Чи дійсно українська мова відрізняється від російської. Історія обману» експертами виступили Уляна Добосевич – доцентка кафедри української мови Львівського національного університету імені Івана Франка – та Василь Кметь – доцент кафедри давньої історії України та архівознавства того ж університету. Описавши поширені міфи, філолог пояснює: «Колись населення частини Євразії розмовляло єдиною праіндоевропейською мовою. Це було від VI до III тисячоліття до нашої ери. Далі вона розпалася на різні групи. З них походять мови, які заповнили усі континенти. Слов'янські племена виділилися в окрему мовну групу – вона розмовляла праслов'янською, а згодом і поділилася на різні мови».

Далі, не погоджуючися з тезою про «спільну колыску трьох братніх народів», Уляна Добосевич зазначає: «Ясна річ, жодної критики оця теорія не витримує. Якщо ж й існувала ця мовна єдність, то вона б могла бути хіба що під впливом і домінантою мови української». Досить неоднозначна думка, спершу говорять, що спільної мови взагалі не було, а потім додають, якщо й була, то з домінантою української мови. Складається враження, що експертка сама досі не визначилась, але дуже хоче захистити статус української мови. Проте все ж усі три східнослов'янські мови постали одночасно та формувались окремо, про що свідчить цитата Івана Огієнка: «На слов'янському Сході постала не одна українська мова, але три мови: українська, російська й білоруська, і всі три вони, одірвавшись від мови праслов'янської, постали рівнорядно однаковим способом, і всі вони мови окремі, самостійні» [27].

«Уявіть собі Київську Русь. Простий люд розмовляє народною мовою – її називають давньоукраїнською або давньоруською. Втім, у кінці IX століття болгарські проповідники з Греції – Кирило і Мефодій – створили слов'янський алфавіт та старослов'янську чи церковнослов'янську мову на основі староболгарської.

Ця штучно створена старослов'янська стала офіційною мовою діловодства у Київській Русі. Люди продовжували розмовляти своєю мовою, а офіційною стала щойно створена старослов'янська». Перш за все варто відзначити: мешканці Русі розмовляли своїми діалектами чи спільним койне. А давньоруська чи давньоукраїнська якраз (а не старослов'янська чи церковнослов'янська) була мовою, якою велось діловодство. Ось що з цього приводу пише вчений М. Мозер:

«У їхньому письменстві співіснували дві мови:

- у сфері релігії — церковнослов'янська мова східнослов'янської (в українськомовному ареалі конкретніше: української) редакції

- у світській сфері писемна мова на народному підґрунті, якій були притаманні певні риси «койне» за зразком мови Києва, наприклад у царині права й адміністрації («Правда Роуськая» 11–12 ст., Мстиславова грамота)» [22].

Найцікавіше – висновок, який зі сказаного зробили журналісти. «Це означає, що російська мова походить від цієї штучної старослов'янської, а українська – від усної народної, яка побутувала у Русі». Такі помилки трапляються через те, що автори подібних передач не розрізняють розмовну мову й писемну. Якщо російська мова своїми рисами нагадує старослов'янську, то це ще не означає, що вона безпосередньо від неї походить. Ми дійшли висновку, що всі східнослов'янські мови походять від праслов'янської, що розпалась у VI ст. Старослов'янська ж з'явилась не раніше 863 року, коли Кирило та Мефодій створили кириличне письмо, і не мала ніякого відношення до усних мов тогочасної Русі.

Говорячи про розмовну мову Київської Русі, У. Добосевич згадує українські берестяні грамоти та вказує на унікальні риси нашої мови, засвідчені на них: «Там дуже часто вжиті імена людей у кличному відмінку, що важливо, бо це така специфічна і самобутня ознака української мови». Також Уляна Добосевич аналізує характерні для української мови риси у тексті Остромирового Євангеліє та «Слова про похід Ігорів».

У кінці програми вчені підсумовують: «Один і той сам текст часів Русі росіяни читали російською, а ми – українською вимовою, бо мови у нас – різні. Відтворити наш варіант допомагають також, як не дивно, помилки у давніх текстах», – та додають про розвиток вже сучасної української мови, про творення нових слів та запозичень.

На каналі «Голос Америки» журналістка та філолог Ксенія Туркова також вирішила розвіяти популярні міфи про вторинність української мови [11]. Щоб

спростувати той міт, що українська мова походить від російської, Ксенія Туркова звертає увагу глядача на концепцію мовознавця Олексія Шахматова, яку вона вважає основною. «Російська, білоруська та українська мови утворилися одночасно – це сталося приблизно у XIV столітті – внаслідок розпаду давньоруської мови». Блогерка спрається на застарілі концепції та ігнорує нові надбання лінгвістики, чим підважує свою професійність. Фактично вона засвідчує, що її матеріали не відповідають рівневі сучасної лінгвістики.

«Лексика сучасної української мови близька до низки східноєвропейських мов». Для прикладу наводиться таблиця, у якій порівнюються слова російською, українською, білоруською та польською мовами. «Російською – «красный», українською, білоруською, польською, чеською та словацькою – «червоний»». «Це порівняння спростовує ще одне ненаукове твердження – українська дуже схожа на російську. // Різниця у лексичному складі української мови та білоруської становить 16%. Різниця між українською та російською – 38%. Для порівняння різниця між іспанською та італійською набагато менша – 33%». Хоча варто відзначити, що остання заява дуже сумнівна, оскільки авторка відео не вказала на джерело, звідки була взята статистика.

«У пропагандистських цілях використовується лінгвонім «Малоросія» та, відповідно, малоросійська мова. Вважається, що вони вказують на другорядність української мови стосовно російської. Але це не так. Справа в тому, що спочатку Малою Руссю називали Русь початкову, давню, Київську. А Великою – периферійну, Московську». Журналістка наголошує на тому, що з часом у ці слова вклали зовсім інше значення: малий – ‘незначний’, великий – ‘значний, вагомий’.

Висновки до другого розділу

Поширення стереотипів про українську мову давно стало частиною інформаційної війни Росії проти України. Адже влада Росії добре розуміла й нині

усвідомлює, що мова є важливим елементом, який формує націю і, піддавши сумніву її існування, можна підважити доцільність існування нації як такої. Тож більшість псевдонаукових відомостей про українську мову створюється та популяризується саме російськими медійниками, ученими чи «інтелектуалами», і це підтримується на державному рівні. Одним із типових прикладів таких стереотипів є теза, що українська мова – діалект російської.

Автори, які поширюють таку думку, зовсім не звертаються до наукової літератури, не покликаються на відомих лінгвістів. Їхні матеріали орієнтовані на непідготовленого глядача/читача та містять у собі численні маніпулятивні прийоми. Вони відкидають постулати історичної лінгвістики, обігрують міжмовну омонімію слів «руський» та «російський». Використовуючи емоційні аргументи, експресивно забарвлену лексику й такі мовні прийоми та засоби, як: сарказм, іронію, ампліфікацію, гіперболу, спікери апелюють до почуттів людини, до її підсвідомого, а не до раціонального начала. Поширеними прийомами також є наведення аналогій, надлишкова категоричність у висловлюваннях, багаторазове повторювання основних тез та використання аргументації від «авторитету», а не від аналізу емпіричного матеріалу, популяризуються й теорії змови Заходу, спрямовані на розділення одного руського (тобто російського) народу.

Отже, висновки, які подаються в таких матеріалах, заідеологізовані та слугують конкретній політичній концепції, саме тому ці міркування можна кваліфікувати як псевдонаукові та маніпулятивні.

Участь у цій інформаційній війні доводиться брати й українським медіа, спростовуючи вже поширені російською пропагандою міфи та стереотипи. Бажання довести першість нашої мови іноді нівелює критичне мислення. Тоді українські медіа транслиують зворотні стереотипи про тисячолітню історію

української мови та про її походження від санскриту, а то й навпаки про походження санскриту від української.

РОЗДІЛ 3. ВЕРБАЛЬНІ ТА НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ ПОШИРЕННЮ СТЕРЕОТИПІВ ЩОДО УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В МАС-МЕДІА

3.1. Жанрові різновиди репрезентації проблеми стереотипів про українську мову в соціальних мережах

Говорити про стереотипи, пов'язані з українською, сьогодні почали все частіше. Це роблять як фахівці, так і просто публічні люди, які розповідають про свій життєвий досвід зокрема. Публічна дискусія ведеться на різних платформах, у різноманітних формах та жанрах. Розглянемо їх детальніше.

Особливо популярним медійним жанром на цю тему є жанр інтерв'ю з експертом, яким може бути філолог чи історик. Про одне з таких інтерв'ю вже згадувалось вище, коли мова йшла про штучне створення української мови австрійською спецслужбою. Тоді Міхаель Мозер – австрійський професор-україніст – дав інтерв'ю Укрінформ, де розібрав подібні стереотипи[1]. Там же учений прокоментував і те, що українська нібито мова села: "На мою думку, деяким українцям заважає вивчити мову передусім той досі поширений стереотип, що українська – нібито "селянська" мова. Мовляв, у великих містах треба говорити російською, і тоді ти виглядаєш як освічена, культурна людина". Він наголосив, що це – "цілковита дурниця". "Українська – чудова мова. Так, вона є і селянською (у цьому нічого поганого немає), і мовою інтелектуалів. Тож не варто соромитися, коли говориш українською – навіть, якщо це не літературна мова, а суржик. Просто варто працювати над своєю мовою", – заявив він. Опубліковано цей матеріал було як у відео-форматі на ютуб-каналі медіа, так і в друкованому вигляді на сайті.

Іншим таким прикладом може слугувати інтерв'ю «Успадковані стереотипи про українську мову: як відбувалася русифікація півдня та сходу країни» на сайті «Суспільне Новини»[23]. Знову ж таки воно було опубліковане і на ютуб-каналі

«Суспільне Запоріжжя» вже у форматі відео. У ролі експерта виступив кандидат історичних наук, доцент Запорізького національного університету Білівненко Сергій Миколайович. Доволі контраверсійним є рішення просити історика прокоментувати стереотипи стосовно мови. Оскільки його сфера експертності щодо цього питання доволі обмежена. Розібравши стереотип про історично російськомовний схід України та те, що українська – це виключно мова села, Сергій Миколайович почав говорити про стереотип походження української від російської: «Були якісь дослідження філологічні, де говорили, що не існує української мови, що це діалект, що це спотворена російська. А “малоросійське наречіє”, “малоросійській говор” — це позначалося. Хоча українська мова ближче до старослов’янської, якою говорили ще за часів Київської Русі. А ту, яку ми книжну сприймаємо через літописи, — насправді книжна мова, яка була сформована носіями з одного боку староболгарської мови, звідкіля прийшла до нас писемність, балканських говорів, які були слов’янськими. Українська мова більш подібна з білоруською: найбільше спільних та однокореневих слів».

Такий коментар аж ніяк не можна назвати експертним, думки перескакують одна на іншу, чітко не сформульована суть повідомлення, можемо лише здогадуватись, що саме автор хотів нам донести. Найважливішим недоліком є фактологічні помилки, а саме твердження, що *«українська мова ближче до старослов’янської, якою говорили ще за часів Київської Русі»*. По-перше, старослов’янська мова ніколи не була усною мовою Київської Русі, вона побутувала лише на письмі й обслуговувала виключно сферу релігії, так про неї пише дослідник В. М. Русанівський: «Перша писемно зафіксована слов’янська літературна мова, створена Кирилом і Мефодієм на базі одного з праслов’янських діалектів — солунського — для репрезентації слов’ян. мовою богослужб. і каноніч. книг. // Обслуговувала переважно культові потреби» [44].

По-друге, стверджувати, що українська ближче до старослов'янської, ніж до російської, теж не є доречним, оскільки науково доведено, що всі східнослов'янські мови походять від праслов'янської мовної єдності, яка розпалась у VI ст. Старослов'янська ж з'явилась не раніше 863 року, коли Кирило та Мефодій створили кириличне письмо.

Досконало не розібравшись у темі, автори подібних матеріалів, намагаючись розвіяти міфи, що протягом століть нав'язувала Російська імперія, поширюють неправдиву інформацію.

Відповідно тоді виникає потреба боротись з мітами про мову, поширеними вже українськими медіа, а іноді й підручниками. Чим і довелось займатись Гвара Медіа. На своєму сайті вони опублікували дослідження [24], де розібрали тезу з підручника, що українська мова старша за санскрит. Для цього вони поспілкувалися з кандидаткою філологічних наук, доценткою кафедри української мови Запорізького національного університету Оксаною Меркуловою. Науковиця прокоментувала доречність цитування праці Красуського у шкільних підручниках так: ««Наведення думки Михайла Красуського, викладеної в невеликій брошурці “Древность малороссійскаго языка”, сьогодні не є науково обґрунтованим тією мірою, яку можна було б уважати прийнятною для подальших цитувань навіть у шкільній підручниковій літературі». Далі вона покликається на працю вченого Григорія Півторака: «[За доказ прадавності мови – ред.] Михайло Красуський наводить низку слів, подібних за звучанням та значенням в українській мові й у санскриті. Справді, це сприймається ефектно й справляє відповідне враження на читача, проте нічого сенсаційного в цьому немає». Григорій Півторак у своїй праці звертає увагу, що з не меншим успіхом можна знайти цілий лексикон відповідностей між санскритом і, наприклад, болгарською, німецькою, англійською, румунською чи будь-якою іншою індоевропейською мовою. Адже й українська мова, і санскрит, і латина, і старогрецька мова — усі вони

індоєвропейські, тобто члени однієї мовної сім'ї з багатьма спільними або подібними фонетичними, граматичними і — найбільше — лексичними особливостями.

Також в цьому матеріалі апелюють і до праці Юрія Шевельова «Чому общерусский язык, а не вітчоруська мова?»: «За сучасного стану слов'янського мовознавства не можна реконструювати будь-які прояви місцевого територіяльного мовного розвитку на східнослов'янському терені перед VI сторіччям. Зокрема до VI або й VII століття не можна говорити про існування якихось специфічно-українських мовних рис» [46].

Автори дослідження попросили коментар з цього приводу й у вчителя історії однієї з харківських шкіл Романа Шемігона, а в кінці зробили висновки, в яких спростували твердження з підручника.

Наступний жанр – коментар. Наприклад, на сайті Української Правди є рубрика «блог», де автори колонки дають власний коментар з якогось приводу. В такому форматі Олександр Ткачук – історик, перший заступник голови Ветеранського об'єднання Українська Гельсінська спілка – детально розібрав статтю Володимира Путіна "Про історичну єдність руських і українців" [19]. Важливим для нас у цьому контексті є такий стереотип, що його поширює президент Росії: «Слов'янські та інші племена – від Ладогі, Новгороду, Пскова до Києва та Чернігова – були об'єднані одною мовою (зараз ми називаємо її давньоруською)».

Так це вислів прокоментував Олександр Ткачук: «Теза автора статті про те, що слов'янські племена, які входили до цього політичного утворення, були "об'єднані однією мовою (зараз ми називаємо її давньоруською)" не відповідає дійсності, і є грубим підтягуванням проблеми під конкретні сучасні реваншистські інтереси Москви».

Щоб спростувати таку заяву, історик пропонує нам порівняти графіті на стінах Софії Київської з мовою Новгородських берестяних грамот. Тоді ми *«наглядно побачимо, що це дві різні слов'янські мови»*. Хоча говорити про існування окремих мов у ті часи не є обачним, але, безумовно, вони відрізнялись, мали свої діалектичні особливості, які згодом розвинулись у повноцінні системи мов.

Автор продовжує: «Українська, білоруська і російська мови виникли внаслідок розпаду праслов'янської мови у V-му столітті. Обидві народні мови – і Київська, і Новгородська якісно відрізнялися від штучної церковно-слов'янської (старо-болгарської) мови, яка згодом прижилася в монастирях і стала мовою літописання та церковної освіти». Знову ж тут думка правильно, проте не без неточностей. Праслов'янська мова розпалась у VI столітті, а «мови» тогочасного Києва та Новгорода краще назвати діалектами. Ось що на цю тему пише Г. Півторак: «у Київській Русі існували дві форми усної мови (усне народне діалектне мовлення та усно-літературні койне, тобто «спільні діалекти» для багатьох верств населення» [29].

Згадує Олександр Ткачук і про побутування церковнослов'янської мови в Київській Русі та наводить періодизацію Юрія Шевельова, де описані етапи розвитку української мови від протоукраїнського до сучасного.

Проте хочеться повернутись до першоджерела, яке коментували, і ще раз розібрати тезу про спільну давньоруську мову. Отже, ми вже зрозуміли, що давньоруською мовою в Русі не спілкувались, говорили тоді різними діалектами та спільним койне. То ж які функції виконувала давньоруська мова і чи вона взагалі була? Поширеною є думка, що вона функціонувала як друга писемно-літературна мова паралельно з церковнослов'янською [29], але обслуговувала іншу сферу. Тобто термін «давньоруська мова» вигаданий філологами на

позначення писемної «низької», світської мови епохи Київської Русі, витвореній на живомовній основі [44].

Про стереотипи, пов'язані з українською, говорять й у соціальних мережах. Блогер і філолог за освітою Андрій Шимановський створив допис у своєму інстаграм [26], де спростував поширені міти про мову. Важливо, що згодом цей допис став основою для інших публікацій на цю тему в медіа та тому ж інстаграмі. Його цитували медіа *spravdi* та РБК-Україна.

Перше, що блогер спростовує, це твердження про те, що українська мова походить від російської: «Українська мова виокремилася від східнослов'янської підгрупи балто-слов'янської гілки індоєвропейських мов. У Київській Русі простий люд розмовляв давньоукраїнською мовою, або давньоруською народною мовою. Це зовсім не російська, а наступниця праслов'янської мови, з діалектних масивів якої виникли українська, білоруська та російська».

Другий поширений стереотип, що українська – мова діалектів та суржику. Спершу автор нормалізує наявність діалектів у мові, пояснюючи, що «усі слов'янські мови мають діалекти, наприклад у білоруській є *трасянка*». Далі роз'яснює причини виникнення суржику, а саме говорить про «агресивну радянську політику», вказує на індивідуальні риси української мови, які збереглись донині попри таку політику.

Стереотип №3 дуже перегукується з першим, йдеться про «близьку спорідненість» української та російської мов. Коментуючи це твердження, Андрій Шимановський наводить дані про спільний лексичний склад української, білоруської, польської, словацької і російської мов. Так найбільше спільних лексем українська має з білоруською – 84%, а з російською – усього 62%.

Останній стереотип про те, що схід України завжди говорив російською. Знову ж таки важливо розуміти причино-наслідкові зв'язки, пригадувати історію

нашої держави, а не спрощувати усе до тези «так склалось історично». Тож блогер згадує, що схід України тривалий час перебував у складі Російської імперії. «Зросійщенню сходу сприяла вимушена міграція через колективізацію, розкуркулення, голодомор, індустріалізацію, репресії та Другу світову війну. // Трудові мігранти в СРСР використовували російську як основну для комунікацій. Як результат - українська поступово виходила з ужитку на побутовому рівні. Саме це й спричинило домінування російської, особливо в містах».

Допис виявився доволі інформативним, що розвінчує всі найпопулярніші міти стосовно української мови. Єдине, чого бракувало, на думку деяких коментаторів, це покликань на джерела інформації. Проте важливим є формат. Це не наукова стаття, навіть не стаття в популярному журналі, а особиста сторінка блогера. І він зробив усе можливе для того, аби цей допис побачила якомога більша кількість людей, а саме не перенасичував текст лінгвістичними термінами, покликаннями на мовознавців, яких знає обмежена кількість людей, не використовував складні граматичні конструкції.

Декілька слів про особливості цього жанру. Важливим є також невербальний складник подання інформації. Як вже зазначалось, допис був викладений у соціальній мережі «Інстаграм», але текст не був розміщений в описі до фото, оскільки вийшов би так званий «лонгрід», який рідко приваблює аудиторію. Скоріше навпаки великий обсяг інформації одразу відштовхує, відбиваючи бажання розбиратись у суті питання. Тому текст був поданий у каруселі, де коментар до одного стереотипу відповідав одній сторінці (іноді двом). Так візуально здається, що інформації менше і вона легше сприймається користувачами мережі. До того ж тло, на якому був розміщений текст, містить певний креалізований елемент, який часто ілюструє сказане або ж просто додає фарб до чорно-білого тексту. Більшість людей у сучасному світі візуали, тобто вони сприймають інформацію за допомогою зору, популярним нині феноменом

також стає «кліпове мислення», яке не дає довго втримувати увагу на чомусь одному. Тому ці фактори важливо враховувати при поданні інформації, яка розрахована на широке коло реципієнтів. Що, власне, і зробив Андрій Шимановський.

У нашій роботі вже раніше згадувався жанр інтерв'ю з експертом у друкованому вигляді чи відеоформаті. Ще одним прикладом може слугувати інтерв'ю на ютуб-каналі «Центр Протидії Дезінформації», де про мовні стереотипи розпитували в Андрія Шимановського [2].

Розпочали відео з тези «українська – для села, російська – для міста». Блогер припустив, що цей стереотип зароджувався в часи політики українізації. А трохи пізніше більшовики робили все, аби цей стереотип став правдою. «Більшовики вбивали інтелігенцію, яка могла творити більш урбаністичне уявлення про Україну». Постало питання, як протидіяти цим хибним уявленням про мову. На думку Андрія, проговорювати їх, визнавати, що ми довгий час вірили у це, – є першим кроком. Далі потрібно впроваджувати просвітницьку діяльність.

Закінчили відео запитанням про найабсурдніший стереотип. Андрій відповів, що це про походження української від російської та покликався на Шевельова, який розвінчував міт «спільної колиски».

Також в інтерв'ю він зазначив, що його цільовою аудиторією є діти. Власне це і виправдовує вибір платформ, на яких автор публікує свій контент, а це, насамперед, соціальні мережі тикток та інстаграм. Якщо попередні жанри, які ми розбирали, розлогі інтерв'ю, коментарі, дослідження більш зорієнтовані на старшу аудиторію, то залучення соціальних мереж дає змогу донести інформацію до молоді чи навіть дітей.

Подібним до тиктоку форматом короткого відео є ютуб-шортс. Саме у такому вигляді існує проєкт «Говорю», у якому його ведучі Даня Білий та Юля

Карпова спілкуються про українізацію [17]. Один із випусків був присвячений стереотипам про мову. Ведучі зауважили, що способом поширення цих стереотипів був російський кінематограф, ютуб, де українець завжди виступав у ролі недолугого, розумово обмеженого селянина на контрасті з інтелігентним росіянином. Цей образ «приклеївся» і спростився: від конкретних персонажів перенісся на мову.

І наостанок розглянемо ще один із жанрів – документальну стрічку під назвою «Повернення до української мови» [14], яку зняла команда медіапроєкту Ukraïner. У ній влучно поєднаний закадровий голос, що послідовно розповідає історію, з коментарями фахівців у питанні мови чи історії та представників шоубізнесу чи просто бізнесу.

3.2. Лексико-стилістичний ресурс мас-медіа як інструмент руйнування стереотипів про українську мову

16 листопада 2023 року на ютуб-каналі «Ukraïner» вийшла документальна стрічка [14] про шлях української мови від здобуття Україною незалежності до сьогодні. Метою стрічки було навернути людей переходити на українську та підвищити загальну обізнаність щодо історії мови, покращити статус української в суспільстві. Для досягнення цієї мети команда медійного проєкту Ukraïner залучила до створення відео як експертів, так і популярних українськомовних людей, які поділились своїм досвідом. Розберімо це відео детальніше на предмет використаної в ньому лексики.

Закадровий голос веде розповідь виключно чистою українською літературною мовою. А ось на моментах із коментарями публічних осіб чи вставками з минулого можна почути багато різних лексем, що знаходяться поза межами сучасної норми.

Стрічка починається кадрами з документального кіно про нащадків українських козаків, яких Росія примусово переселила на Кубань, герой фільму говорить: «По праву сторону ріки Кубані це все *бывший* запорожець. *Почему* я записаний не українець, а *рускій*? // *Шо* би скрізь, *шо* у нас *хвамілії* запорізькі, українські, *потому шо* весь Краснодарський край *зделали рускім*. // Я говорю, *шо* 75 літ нас розрушали, *как би, наш обичай*, наші всі такі *привички*, *язик* наш, а тепер 170 літ *нада, шоб отета востановить*».

«*Кода етіх красних вигналі у 18 году*, то стали козаки борються за те, шо от ваша Росія, за неї *защищайтесь* самі, а ми самі. Ми виграли, ми не будем за вас воювать. Вернулись *красні і*: «Ага, так вам самостійну Кубань»».

«Український *адин* театр був і *русский* театр. Де *тогда* було більше глядача? В руському чи українському? У нас аншлаг, а в *русском 2-3 человека*»

У наведених прикладах можна спостерігати чимало суржикізмів, певні російські слова, які вимовляються на український лад, як-от: «хвамілії», «привички», просторіччя, як «нада» та наддіалектна форма слова «що» - «шо». Звук «ч» у словах твердий, що також свідчить про українську орфоepію.

Трапляються й історизми, оскільки у стрічці описуються події минулого, деякі з тих понять чи явищ уже перестали існувати. В уривку вище були згадані *козаки*, пізніше наведений фрагмент з пісні ТНМК, у якому співалось про *чумаків*. Періодично йде мова про Радянський Союз та комунізм. Чоловік з фільму про українську Кубань згадує про те, як він хотів записатись у «*кавалерійський козачий кружок*».

Терміни, що стосуються лінгвістики чи мовної політики: «закон про мову, що закріплює українську як державну», «мовні квоти», «русифікація», «статус мови», «регіональна мова», «слова-шиболети».

Фоззі, коментуючи ставлення до української мови, яке було у Харкові, каже: «це був такий *тег* «неначе мова», і це вважалося ознакою якогось неправильного походження, *типу*, як тоді казали, *какой-то лох з села*». Є тут, притаманне усному, спонтанному мовленню, слово-паразит «типу», сленгізм, який запозичений з англійської мови «тег». І вираз, який з посмішкою цитує співак мовою-оригіналу, «какой-то лох с села». На мою думку, у таких випадках російські слова краще транслітерувати українською, щоб точніше передати закладену мовцем конотацію. До речі, нарочито цитувати російські вислови мовою оригіналу – ще один прийом, яким автори послуговуються протягом усього відео. Така манера висловлювання дає змогу глядачам зрозуміти: все, що сказане російською, абсолютна маячня, яку не можна сприймати всерйоз. Ще декілька таких прикладів, які були у відео: «Проросійські сили вже тоді починали штучно розпалювати в Україні проблему мовного питання та звинувачувати її владу в *ущемленні рускоговорящих*»; «Шо, тіпа, Ліпко перейшов на українську, бо поняв, шо *нет смысла ему тягаться с рускими коміками*».

Зворотний прийом доволі часто раніше використовувався російськомовними людьми. Якщо людина зазвичай говорить російською, а потім у свою оповідь вставляє цитату українською, то це для того, щоб показати недолугість, неосвіченість чи несерйозність зображуваного персонажа. Про таке ставлення до мови і відповідно до українськомовних людей зазначається у відео. Наприклад, це можна спостерегти в монолозі коміка Андрія Молочного: «Каждый раз, когда я сижу в кинотеатре и вижу, как Брюс Виллис достает вот такую пушку, подходит к главному бандиту и говорит «Стули пельку, бовдуре», для меня сразу этот серьезный фильм превращается в кинокомедию».

Своїми побоюваннями поділилась комікеса Настя Зухвала: «Я вирішила, що мене не будуть сприймати всерйоз, якщо я говоритиму українською. // Бо на той момент коміки, які виступали українською, їх було небагато, але вони ніби

осідлали цей коник трохи селюцький. Це було на суржі». Її вислів «осідлати селюцького коника» можна вважати неофразеологізмом, що означає зайняти певну нішу. Інший неофразеологізм пролунав з вуст Андрія Шимановського, розповідаючи про українських акторів, він вказує, що ті в кадрі говорять українською, потім приходять додому і говорять російською, потім в театрі виставу грають українською, виходять на перекур зі своїми колегами і знову спілкуються російською. Роблячи висновок, він каже: «Найголовніше, щоб ти ходив *курити українською мовою*». Ця фігура мовлення «курити українською» означає спілкуватись українською в побуті, з друзями, вдома, коли тебе ніхто не бачить, а не лише на роботі. Були у відео й вже усталені фразеологізми, наприклад, «*пеклом дихати*» - бути дуже злим, сердитим.

Описуючи фестиваль «Червона рута», Фагот говорить: «У Харкові *биток* людей збиралось. // Вони показували Харкову, що україномовний фестиваль може бути таким яскравим, потужним, що жодна тобі там, *знаєш, північна потвора* не могла такого дозволити. // *А ми красавчікі*». Ще одним словом-паразитом є «знаєш». Розмовними є слова «красавчікі» і «биток», а от перифраз «північна потвора» можна вважати дисфемізмом до слова «Росія».

У контексті української меншовартості Фагот згадує: «Ти розумів, що треба поїхати на фестиваль у Москву, *роз**ати* там усіх, і тоді тут про тебе почнуть говорити». Використання обценної лексики додає неформальності висловлюванню. Настя Зухвала на тему меншовартості доповнює: «Банальний приклад, *шо* ваші барбі говорять російською, бо вони *городські*». Але повертаючись до нецензурної лексики, варто згадати про тикток Андрія Шимановського, який вставили у відео. У ньому автор наводив приклади питомо української лайки: «*Бодай його шашіль поточила*», «*Бодай тобі пусто було*», «*Натру тобі перцю в ніс*», «*Аби тебе нечистий забрав*», «*Іди к чорту*».

Гра слів також надає колориту, розбавляє офіційний виклад матеріалу. Наприклад, жанр, у якому виступали ТНМК, назвали «порепаний рок», «порепаний» від слова «реп». А бістро, яке заснував харків'янин Микита Вірченко, має назву «Трипіччя» за аналогією до «Трипілля» з обігруванням слова «піч». Коментуючи мовну ситуацію в Харкові, Микита каже: «Коли приходили гості в заклад і прохали спілкуватись з ними українською мовою, починався *шкандаль*, було *жесть*». Його мовлення, як і мовлення інших гостей випуску, насичене лексемами, що у словнику позначаються приміткою «розмовне», це такі слова, як «шкандаль» та «жесть», яке до того ж вважають сленгізмом.

Афористичними є вислови публічних людей щодо української мови, наприклад, учасник гурту ТНМК Фоззі сказав: «Українська пісня – найпростіша форма поширення української мови». Акторка і співачка Марічка Штирбулова зізнається: «Українська мова є однією з базових цінностей мого життя». Доволі афористичними були й вирази, які вимовляв закадровий голос, наприклад, думка, що «національна і мовна ідеї несиметричні» (тобто що вони не завжди можуть розвиватись водночас, як нам би того хотілось) чи про те, що «гумор – це інструмент пропаганди».

Були згадані у відео й okazіоналізми українських політиків, утворені внаслідок поганого володіння мовою: «У країні сформувався цілий прошарок *кровосісів*», «Потому що кішки ти цуценята чиїсь там не можуть покупати собі корм в *кіщачих магазинах*».

Перераховані у відео й неологізми, що увійшли до словника англomовного сленгу «Urbandictionary»: «*бути заукраїненим* – спробувати щось заграбастати, але отримати за це по шиї; *бледіна* – потворна літаюча хвойда; *бавовна* – явище, коли десь у Росії чи на тимчасово окупованих територіях України стається вибух нібито через порушення правил безпеки».

Ще трохи прикладів розмовних лексем, які використовувались у відео: «Як ти закордоном можеш говорити російською, коли можуть подумати, що ти *русня*». «Русня» є синонімом до слова «росіяни», проте містить зневажливу конотацію. Все більш розповсюдженим стає так званий українсько-англійський суржик, який виникає внаслідок розвитку сленгу, адже багато сленгізмів мають англійське походження. «Зараз в мене щелепа не повертається сказати, що я була Маша, але тоді це було більш *мейнстрімно і трендово*». В цьому уривку англійське походження мають слова «мейнстрімно» і «трендово». До речі, важливо зазначити, що запозичені слова все рідше підлаштовуються під правила української орфоєпії, як-от «мейнстрімно» мало б звучати «мейнстримно» згідно з правилом «дев'ятки». Проте цим правилом часто нехтують, намагаючись зберегти наближену до англійської вимову слова.

Присутні у відео і порівняння, наприклад, український мовознавець Богдан Ажнюк так коментував роки правління Віктора Ющенка: «Ющенко не Гаррі Поттер, у нього немає чарівної палички, щоб махнути – і на другий день вранці всі заговорили українською мовою». В уривку з сольного концерту Антона Тимошенка теж можна знайти одне порівняння: «Я, коли спілкуюсь про політику з друзями, це ніби я граю в гру «Еліас», де в них лише один досутпний опис, а я маю вгадувати різні значення». А Настя Зухвала так описує перехід на українську: «Не можу назвати нічого, що в українізації сталося зі мною поганого. Ну, знаєте, це як в зал піти. Що погано від того, що ти підеш в зал? О, ну не знаю, будеш менше втомлюватись, матимеш гарну статуру. Жах-жах. З українською як і з залом ти маєш докласти зусиль». Окрім порівняння, вона також використовує риторичне запитання та сарказм.

Були у відео люди, які нещодавно перейшли на українську, це бізнесмени Олег Гороховський та Томаш Фіала. Вони припускались помилок, але це подавалось як норма, як природний процес вивчення і вдосконалення мови.

Поговорили й про престиж української мови у світі. Дедалі більше іноземців починають вивчати її. «Українська мова стала трендом року на платформі для вивчення мов Duolingo

Доказом важливості переходу на українську мову у відео був уривок-перехоплення діалогу російських солдат від 2015 року, де один іншому зізнається, що прослуховував українця, який щось говорив про Горлівку, проте йому нічого не вдалось зрозуміти.

Наприкінці фільму наголошують на тому, що відбувається не перехід на українську мову, а повернення до неї. Це і є основна думка усього відео, яке і називається «Повернення до української мови», викладена у формі антитези: не перехід, а повернення. Так це коментує Настя Зухвала: «Я ж не перейшла на українську, я ж додому повернулась, просто загуляла трошки, чуть-чуть».

Дізнаючись історію свого народу, той шлях, що пройшла українська мова, ми робимо висновки і повертаємось до свого коріння.

Висновки до третього розділу

У попередньому розділі було доведено, що створення та поширення стереотипів про українську мову є частиною російської пропаганди та інформаційної війни. Тож українським медіа доводиться брати участь у цій війні та спростовувати стереотипи, які закріпились у свідомості громадян. Долучаються до цієї справи не лише офіційні медіаресурси, що фінансуються зокрема й державою, як "Суспільне", наприклад, а й просто блогери, які розуміють важливість цього питання. Роблять вони це в різний спосіб, аби донести інформацію до якомога більшої аудиторії.

Популярними жанрами сьогодні стали інтерв'ю з експертом (хоча вибір експерта іноді може бути контраверсійним, оскільки не кожен філолог чи історик може фахово коментувати питання походження мови та розвінчувати стереотипи

про неї); дослідження, де шукають першоджерела, звертаються до наукової літератури та спілкуються з викладачами; коментар, у якому автор власної колонки спростовує стереотипи; документальна стрічка із залученням великої авторської групи. Є й більш прості форми, які розраховані на молодшу аудиторію, прикладом цього може слугувати допис в інстаграмі, тиктоці, ютуб-шортс. Тут інформація подається стисло, з креолізованими елементами та в розважальному форматі.

Розглянуті вище дослідження, коментарі, інтерв'ю з експертом написані насиченою термінами літературною мовою, у них зазвичай мало стилістичних фігур, а то вони й взагалі відсутні. Така манера викладу інформації більше притаманна науковому стилю, аніж медійному, вона орієнтована на доволі малу вибірку, оскільки вимагає від реципієнта високої концентрації та когнітивних зусиль. Натомість, щоб зацікавити ширше коло читачів/глядачів, варто додавати образности мовленню. Прикладом цього є робота команди медійного проєкту *Ukrainer*. У їхньому випуску мова є стилістично розмаїта: використовується суржик, просторіччя, наддіалектні форми, сленг, англіцизми, цитати російською мовою, слова-паразити, неологізми, okazionalizmi, навіть обценна лексика, звісно, не обійшлося й без історизмів та термінів. Щодо тропів та мовностилістичних прийомів, то медійні матеріали цього проєкту містять неofразеологізми, сарказм, риторичні запитання, антитези, гру слів, гумор, порівняння, метафори, дисфемізми. Саме така манера оповіді допомагає уникнути зайвого моралізаторства, привернути увагу реципієнтів та донести правдиву інформацію до глядача/читача.

ВИСНОВКИ

Питання стереотипів про українську мову вже протягом тривалого часу не втрачає своєї актуальності та продовжує привертати увагу дослідників різних наукових галузей. Сфальсифіковані відомості про мову творили й поширювали як свідомо, так і несвідомо. Зрештою сьогодні це питання є одним зі складників інформаційної війни.

На основі проведеного аналізу поняття стереотипу в першому теоретичному розділі роботи було з'ясовано, що він є результатом редукції повідомлення, спрощеним висновком із поданої інформації. Формуватися стереотипи можуть стихійно на основі життєвого досвіду (у такому разі вони відображатимуть дійсність) і штучно, тоді вони будуть сфабрикованими, а їхнім завданням, навпаки, буде підміна дійсності. Саме другий вид стереотипів може використовуватись у мас-медіа як засіб маніпуляції. Стереотипи виконують різні функції, вони пришвидшують етапи ухвалення рішень, заощаджують час і зусилля, дають змогу передбачати поведінку. Також стереотип провокує упереджене ставлення, не дає можливості для творчого мислення.

Стереотипізація чи стереотипотворення – це процес продукування стереотипів. Іноді ці два поняття розмежовуються, і стереотипотворення вважається умисним творенням стереотипів засобами масової комунікації, тоді як стереотипізація є природним процесом сприйняття дійсності і є неусвідомленою. До того ж поняття стереотипізації є міждисциплінарним, його досліджують у психології, філософії, соціології, культурології, іміджології тощо.

Найдієвішим методом закріплення стереотипів є багаторазове їх повторення, іншим механізмом, про який говорить Р. Лавлінський, є міфотворчість.

Другий розділ був присвячений українському мовному питанню як складнику інформаційної війни сьогодення. Адже створенням та поширенням

стереотипів про мову протягом тривалого часу займаються саме російські вчені чи/та медійники. Влада Росії усвідомлює важливість мови як націєтворчого елементу, саме тому докладає чимало зусиль для того, щоб зменшити її статус та піддати сумніву її існування. Одним із найпоширеніших стереотипів, нав'язаних російською пропагандою, є теза, що українська мова – діалект російської.

Розглянувши численні матеріали, в яких популяризується ця думка, ми дійшли висновку, що вони містять маніпулятивні прийоми, а їхні автори зовсім не звертаються до наукової літератури та не покликаються на відомих лінгвістів, системно обігруючи при цьому міжмовну омонімію слів «руський» та «російський». За допомогою експресивно забарвленої лексики та художніх засобів (найчастіше сарказму, іронії, ампліфікації, гіперболи, порівняння) вони звертаються до емоційної реакції реципієнта, аніж до раціонального мислення.

Ще одним важливим прийомом є багаторазове повторення основних тез як в межах однієї статті чи відео, так і серед усього проаналізованого матеріалу. Нагадаємо: ще в першому розділі ми з'ясували, що повтор – основний метод закріплення стереотипів, і його вдало використовують російські медіа. Особливо це помітно, коли один гість дає інтерв'ю на тему мови різним медіа, то він обов'язково повторює одну «забійну фразу», яка має найкраще передавати суть повідомлення. Прикладом може слугувати теза Вассермана про тотожність синтаксичних підсистем української та російської мов. З огляду на вищесказане стає зрозуміло, що висновки, які вони подають, заідеологізовані та слугують конкретній політичній меті.

Українські медіа беруть участь у цій інформаційній війні та спростовують стереотипи про мову. На жаль, не всі мають достатньо компетенції, щоб фахово проаналізувати це питання, але бажання довести першість української мови превалює. У таких випадках наші медіа починають транслювати зворотні

твердження про тисячолітню історію української мови та про її походження від санскриту. Але вони також є сфальсифікованими.

У третьому розділі магістерської роботи були розглянуті засоби протидії поширенню стереотипів щодо української мови в мас-медіа. Перш за все, важливим є розмаїття жанрів, які репрезентують проблему стереотипів. Це й інтерв'ю з експертом, і наукове дослідження, і коментар, і документальна стрічка. Важко переоцінити при цьому вплив соціальних мереж, які висвітлюють спрощену інформацію з креалізованими елементами, що одразу ж зацікавлює чималу кількість людей. Тому додамо ще такі жанри, як допис в інстаграмі, тикток, ютуб-шортс.

Отже, щоб протидіяти стереотипам, потрібно їх коментувати, спростовувати та популяризувати власний національний міф. Важливо те, у який спосіб це робити. Інформація, поширена на офіційних медійних ресурсах, наприклад, на сайтах «Укрінформ», «Суспільне. Новини», «Українська Правда», написана насиченою термінами літературною мовою з незначною кількістю мовностилістичних засобів увиразнення текстів. Варто зазначити, що такі матеріали не мають великої кількості охоплень, оскільки потребують від реципієнта значної концентрації уваги та бажання з'ясувати для себе всі складнощі цього питання.

Якщо ж метою є донести інформацію й до тієї частини суспільства, яка первинно не є зацікавленою в цьому питанні, то потрібно вдаватись до арсеналу мовних прийомів і засобів, які іноді збігаються з прийомами російської пропаганди, а саме: використовувати експресивно забарвлену лексику, різні тропи й стилістичні фігури, аби заволодіти увагою людей і переконати їх. Безумовно, інформація повинна бути науково доведеною, але водночас має подаватися в більш розважальному форматі. Яскравим прикладом такого формату висвітлення

інформації на ютуб-каналі є медійний проєкт «Ukrainer». По-перше, у відеоматеріалах цього медіапроєкту вживається наукова термінологія та стилістично маркована розмаїта лексика: суржик, просторіччя, діалектизми, сленг, англіцизми, цитати російською мовою, слова-паразити, неологізми, okazionalizmi, obscenна лексика. По-друге, творці медіапроєкту з метою увиразнення змісту висловлювання та посилення емоційно-експресивного впливу на реципієнтів вдаються й до використання неофразеологізмів, сарказму, риторичних запитань, мовної гри, гумору, метафоризації, порівняння, антитези, дисфемізації тощо. Саме така манера оповіді може сприяти ефективній протидії стереотипам про українську мову та успішному розвінчуванню їх.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1) Блинова О. Є. *Поняття "стереотип" у просторі наукових категорій* // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки. Вип. 1(2). 2014. С. 7-11. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhp_2014_1%282%29_3
- 2) Бутиріна М. В. *Комунікаційний аналіз процесів стереотипізації у мас-медіа* // Електронна бібліотека Інституту журналістики. [Електронний ресурс], режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2286>
- 3) Бутиріна М. В. *Мас-медіа як середовище створення та функціонування стереотипів масової свідомості: дисертація д-ра наук із соціальних комунікацій.* // Київ. Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2009.
- 4) Бутиріна М. В. *Масмедійні стереотипи у світлі теорії категоризації* // Вісник київського національного університету імені Тараса Шевченка с. Журналістика. 16. 2008. С. 18-20.
- 5) Бутиріна М. В. *Механізм стереотипотворення у мас-медіа* // Актуальні питання масової комунікації. Вип. 9. 2008. С. 16-20. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmk_2008_9_6
- 6) Бутиріна М. В. *Явище стереотипізації у масовій комунікації* // Поліграфія і видавнича справа / 2 (46). 2007. С. 13-20.
- 7) Варех Н. В. *Стереотип як засіб формування комунікаційної компетенції в системі мультилінгвальної освіти* // Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації, № 4 (20). 2014.
- 8) Велика українська енциклопедія // Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво» за участі Інституту програмних систем НАН України, 2015-2024. [Електронний ресурс], режим доступу: <https://vue.gov.ua/>
- 9) Гнатюк Л. *Лекція професорки Лідії Павлівни Гнатюк «Історична пам'ять українців: лінгвістичний аспект»* [Електронний ресурс], режим доступу: https://youtu.be/_7OgUNIALU
- 10) Годзь Н. Б. *Культурні стереотипи в українській народній казці* : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.04 // Харк. нац. ун-т ім. Н. Каразіна. Харків. 2004. 19 с.
- 11) Губерначук С. *Трипілля і українська мова* // Фенікс, 2010. 232 с.

- 12) Енциклопедія українознавства. Словникова частина. Т. 10 / Гол. ред. В. Кубійович. Наукове товариство ім. Шевченка. Париж; Нью-Йорк, 1984. с. 3600-4016
- 13) Завгородня Л. В. *Стереотипи породження та сприймання журналістського твору (на матеріалі газетних текстів)*: дисертація канд. філол. наук: 10.01.08. // Київ. Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Інститут журналістики. 2003.
- 14) Загальна психологія / За загальною редакцією академіка С. Д. Максименка. Підручник. - 2-ге вид., переробл. і доп. - Вінниця: Нова Книга, 2004. 704 с.
- 15) Залізняк А. А. *Про любительську лінгвістику та лженауку*. [Електронний ресурс], режим доступу: <https://youtu.be/6EwNvo8TS-Y>
- 16) Залізняк А. *Про професійну та любительську лінгвістику*/ Наука и жизнь. 2009. № 1. № 2. [Електронний ресурс], режим доступу: <http://elementy.ru/lib/430720>
- 17) Залізняк Г., Масенко Л. *Мовна ситуація Києва: день сьогоднішній та прийдешній*. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2001. 95 с
- 18) Ільницька У. В. *Політичні стереотипи та стереотипізація мислення: роль та значення у системі іміджевих комунікацій* // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: Зб. наук. пр. Львів, 2007. Вип. 19. С. 96-100.
- 19) Лавлінський Р. О. *Механізми формування соціальних стереотипів у суспільстві засобами мас-медіа* // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. : Філософія. № 7. 2010. С. 164-176.
- 20) Лавлінський Р. О. *Процес формування та функціонування стереотипу як феномена у свідомості людини* // Інтелект, особистість, цивілізація, 2016. Вип. 12. С. 15-21. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/intelekt_2016_12_4
- 21) Міф про те, що українську націю вигадав Австрійський генштаб // Український інститут національної пам'яті. [Електронний ресурс], режим доступу: <https://uinp.gov.ua/informaciyeni-materialy/antymif/mif-pro-te-shcho-ukrayinsku-naciyu-vygadav-avstriysky-genshtab>
- 22) Мозер М. *Історія української мови* / Київ: ЛІКБЕЗ. Історичний фронт, 2018. 30 с.

- 23) Наєнко Г. М. *Інтерпретації історії української мови у засобах масової комунікації* // Jahrbuch der VI. Internationalen virtuellen Konferenz der Ukrainistik “Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht”; Band 2015. Verlag: readbox unipress –readbox publishing gmbh Open Publishing LMU. 173–178.
- 24) Наєнко Г. М. *Історія української мови та повсякдення свідомість*// Українське мовознавство: Міжвідомчий наук. зб. Вип. 46/2, 2016. С.116 – 122.
- 25) Нечуй-Левицький І. *Сьогочасна часописна мова на Україні* // "Україна", Науковий та літературно-публіцистичний щомісячний журнал. Рік перший, Том І. Київ, 1907. [Електронний ресурс], режим доступу:<http://sites.utoronto.ca/elul/Nechui/ChasopysnaMova/>
- 26) Німчук В. В. *Періодизація як напрямок дослідження генези та історії української мови*/ Мовознавство. 1997. № 6 .С. 3–14; 1998. № 1. С. 3–12.
- 27) Огієнко І. *Історія української літературної мови* / Київ: Наша культура і наука, 2004. 434 с.
- 28) Півторак Г. П. *Історична правда проти імперської облуди* // «День», 2015.
- 29) Півторак Г. П. *Походження українців, росіян, білорусів та їх мов: Міфи і правда про трьох братів слов'янських зі "спільної колиски"*. Київ: Видавничий центр «Академія», 2001.
- 30) Півторак Г. П. *Українці: звідки ми і наша мова: дослідження, факти, документи*. Віпол. Київ. 2014.
- 31) Пожуєв В. І. *Розвиток концептуальних засад інформатизації сучасного українського суспільства* // Запоріжжя: Гуманітарний вісник ЗДА. Вип. 41. 2010. С. 4–17.
- 32) Політологічний енциклопедичний словник / Упрядник В.П. Горбатенко; За ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. 2-е вид., доп. і перероб. Київ: Генеза, 2004. 736 с.
- 33) Пономарів О. *Стереотипи минулого в житті і на сторінках преси* // Нові тенденції розвитку ЗМІ в посттоталітарний період. Київ, 1999. С. 72-74.
- 34) Почепцов Г. Г. *Смислові та інформаційні війни* // Інформаційне суспільство. Вип. 18. 2013. С. 21-27.
- 35) Почепцов Г. Г. *Сучасні інформаційні війни* / Георгій Почепцов. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська Академія», 2015. 497 с.

- 36) Роечко В. В. *Усвідомлення соціальних стереотипів як умова гармонійного розвитку особистості* // ВІСНИК НТУУ КПІ. Філософія. Психологія. Педагогіка. Випуск 1. 2012. С. 56–59.
- 37) Руда О. *Мовне питання як об'єкт маніпулятивних стратегій у сучасному українському політичному дискурсі: монографія* / Олена Руда; НАН України, Ін-т укр. мови. Київ. 2012. 232 с.
- 38) Селіванова О. О. *Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія* // Полтава: Довкілля. Київ. 2006. 716 с.
- 39) Скулиш Є. Д. *Інформаційна безпека: нові виклики українському суспільству* // Інформація і право. № 2. 2012. С. 170-175. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Infpr_2012_2_25
- 40) Соціальні стереотипи і громадська думка: проблеми взаємозв'язку і взаємовпливу. В. А. Полторак, Я. В. Зоська, А. Г. Стадник. 2021 Актуальні проблеми філософії та соціології. [Електронний ресурс], режим доступу: <https://doi.org/10.32837/apfs.v0i27.931>
- 41) Сугестивні технології маніпулятивного впливу : навч. посіб. / [В.М.Петрик, М.М.Присяжнюк, Л.Ф.Компанцева, Є.Д.Скулиш, О.Д.Бойко, В.В.Остроухов]; за заг. ред. Є. Д. Скулиша. 2-ге вид. Київ: ЗАТ "ВІПОЛ", 2011. 248 с.
- 42) Тихомирова Є. Б. *Зв'язки з громадськістю: Навчальний посібник.* // Київ: НМЦВО. 2001. 560 с.
- 43) Тищенко К. М. *Мовні контакти: свідки формування українців.* Київ. 2006. с. 11
- 44) *Українська мова: енциклопедія* / НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. Вид. 2-ге, випр. і допов. Київ: Вид-во "Українська енциклопедія" ім. М. П. Бажана, 2004. 820 с.
- 45) Шевельов Ю. *Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900-1941) : стан і статус* / Ю. Шевельов ; авт. вступ. сл. Л. Масенко. Чернівці: Рута. 1998. 207 с.
- 46) Шевельов Ю. *Чому общерусский язык, а не вібчоруська мова? : з проблем східнослов'ян. глотогонії : дві ст. про постання укр. мови* / Київ: КМ Academia. 1994. 30 с.
- 47) Walter Lippmann. Harcourt, Brace and Company, New York, 1922. 427 pages

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

- 1) *Австрійський професор прокоментував слова Путіна про українську мову* [Електронний ресурс], режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3060233-mihael-mozer-avstrijskij-profesorukrainist.html>
- 2) *АНДРІЙ ШИМАНОВСЬКИЙ: МОВНІ СТЕРЕОТИПИ, СЛЕНГ І УКРАЇНСЬКА В ПОБУТІ | ПРОЄКТ «ПОГОВОРИМО»* [Електронний ресурс], режим доступу: <https://youtu.be/CFHPDVk3QrA?si=0CceENCSS0rI0kxY>
- 3) *Вассерман А. Анатолий Вассерман - Как создавали украинский язык* [Електронний ресурс], режим доступу: <https://youtu.be/UFv14z1tpBw>
- 4) *Вассерман А. Вассерман Откуда есть пошел украинский язык 29 07 2013* [Електронний ресурс], режим доступу: <https://youtu.be/hi9H4jsn36A>
- 5) *Вассерман А. Украинского языка не существует! (Анатолий Вассерман 16 марта 2009г.)* [Електронний ресурс], режим доступу: https://youtu.be/QSG_fVaTtnE
- 6) *Гайда Ф. Украинский – это язык или диалект? Отвечает доцент истфака МГУ* [Електронний ресурс], режим доступу: <https://youtu.be/lebmCzuFVy0>
- 7) *Єфр. – Ефремов А. Как возникла мова. Немного из истории украинского языка* [Електронний ресурс], режим доступу: http://www.stoletie.ru/kultura/kak_voznikla_mova_2010-03-03.htm
- 8) *Жириновський В. Жириновский: Украина - окраина России, Мова - придуманный, навязанный язык* [Електронний ресурс], режим доступу: <https://youtu.be/OzIjXAY8IzI>
- 9) *Звідки взялась українська мова? Частина 1: Вступ* [Електронний ресурс], режим доступу: https://youtu.be/Od9_NnLuTpA
- 10) *Звідки взялась українська мова? Частина 2: праслов'янська проти общерусского* [Електронний ресурс], режим доступу: <https://youtu.be/vSMN0X2i66E>
- 11) *Мифы и заблуждения об украинском языке* [Електронний ресурс], режим доступу: <https://youtu.be/8TPkXJdvcTU>
- 12) *Міф про те, що українську націю вигадав Австрійський генштаб* [Електронний ресурс], режим доступу: <http://surl.li/sbilb>
- 13) *Міхеев С. Михеев: Украина является искусственным проектом* [Електронний ресурс], режим доступу: <https://youtu.be/Xzu8rrCY1Kc>
- 14) *Повернення до української мови • Ukraïner* [Електронний ресурс], режим доступу: <https://youtu.be/ujOONDy1dR4?si=ZetHGAD0CkCvjVJC>

- 15) Понасенков Є. "Український язык это мина замедленного действия" - Евгений Понасенков [Електронний ресурс], режим доступу: <https://youtu.be/WVQeVMQAJJk>
- 16) ПРИЧИНЫ ПОЯВЛЕНИЯ УКРАИНЫ, УКРАИНЦЕВ И УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА. [Електронний ресурс], режим доступу: <https://youtu.be/LcLhticTtE8>
- 17) Проект #говорю - СТЕРЕОТИПИ ПРО УКРАЇНСЬКУ [Електронний ресурс], режим доступу: <https://youtu.be/uNBPBrwVbWw?si=wQgCoWUIAUaQpOe>
- 18) Происхождение украинской мовы [Електронний ресурс], режим доступу: <https://youtu.be/MEk2DEmYhBQ>
- 19) Ткачук О. Русскій міф про "історичну єдність русскіх та українців" [Електронний ресурс], режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/columns/2021/08/19/7304362/>
- 20) Украинизация [История России. XX век] [Електронний ресурс], режим доступу: <https://youtu.be/XjJAaQohOgU>
- 21) УКРАЇНСЬКА МОВА ДРЕВНІША ЗА САНСКРИТ [Електронний ресурс], режим доступу: <https://youtu.be/aFlnKFDTly0?si=Z3DXK6kyWCA6j70j>
- 22) Українська мова: 15 цікавих фактів // Українська освіта [Електронний ресурс], режим доступу: <https://youtu.be/CFR5CpgU9QE>
- 23) Успадковані стереотипи про українську мову: як відбувалася русифікація півдня та сходу країни [Електронний ресурс], режим доступу: <https://suspilne.media/676604-uspadkovani-steretipi-pro-ukrainsku-movu-ak-vidbuvalasa-rusifikacia-pivdna-ta-shodu-kraini-intervu-z-istorikom/>
- 24) У шкільному підручнику пишуть, що українська мова старіша за санскрит. Це правда? [Електронний ресурс], режим доступу: <https://gwaramedia.com/u-shkilnomu-pidruchniku-pishut-shho-ukrainska-mova-starisha-za-sanskrit-cze-pravda/>
- 25) Чи дійсно українська мова відрізняється від російської, Історія обману [Електронний ресурс], режим доступу: <https://youtu.be/gPB18fvvUMY>
- 26) Шимановський А. Розповідаємо про стереотипи, пов'язані з українською мовою [Електронний ресурс], режим доступу: https://www.instagram.com/p/CeJdrkQNU8W/?utm_source=ig_web_copy_link&igshid=MzRIODBiNWFIZA%3D%3D&img_index=2